

A rendszerváltás élménye*Kornai János: From Socialism to Capitalism**Central European University Press, Budapest-New York, 2008.**Kozminski, Andrzej K.: How It All Happened. Essays in Political Economy of Transition**Difin, Varsó, 2008.*

Amíg a kilencvenes években a közép-kelet-európai államok átalakulása vizsgálatának és így a tranzitológiának is látványos felútása következett be, az új évezred már új kihívásokat hozott és ennek következtében a régiónk iránti érdeklődés is jelentős mértékben visszaesett. A régió országai nagy részben betagozódtak az Európai Unióba és maguk sem ragaszkodnak immár a korábbi „átmeneti” jelző alkalmazásához. Sőt, a 2008–2009. évi világgazdasági válság kapcsán azt is megérhettük, hogy maguk az újonnan csatlakozott országok tesznek jelentős erőfeszítéseket azért, hogy a piac differenciáltan kezelje őket és csak azokat büntesse, akik a 2000-es éveket átaludták. Mindez azonban még a felgyorsult globalizáció korában sem fedheti el azt a tényt, hogy a világ ezen szegletében a történelmi legújabbkor egyik legnagyobb társadalmi, politikai és gazdasági változása zajlott le – alig pár esztendővel ezelőtt. Ezért üdvözölni kell minden olyan kísérletet, ami áttekinteni és összegezni kívánja a rendszerváltás élményét.

Ezzel az igénnyel készült két olyan kötet is, amelyek 2008-ban láttak napvilágot a budapesti CEU Press és a varsói Difin publikálásban. Közös az írásokban, hogy szerzőik maguk is részesei voltak a régió múltjának, illetve aktív szemlélői és kritikusi jelenének. Az elmúlt évtizedekben megélt tapasztalataikat folyamatosan vegyítették az elméleti vizsgálódás igényével és azt papíron is rögzítették. A két kötet sajátossága, hogy nem egy utólagos számvetést kínálnak, hanem olyan

tanulmányokat fűznek egybe, amelyek korábban, az elmúlt 20–25 esztendő során íródtak. *Kornai János*, a Harvard Egyetem és a Collegium Budapest professzor emeritusa, a szocialista rendszer, illetve a közép-kelet-európai rendszerváltás egyik legismertebb – ha nem a legismertebb – szakértője 8 tanulmányt válogatott *From socialism to capitalism* címmel megjelent kötetébe, amelyek eredetije 1992 és 2008 között látott napvilágot. A varsói Kozminski Egyetem rektora, *Andrzej Kozminski* 11 korábbi írását rendezte gyűjteményes kötetébe, amelyek 1982 és 1997 között íródtak.

A két kötet jól kiegészíti egymást abban az értelemben, hogy míg Kornai János a nevéhez kapcsolódó rendszerparadigma alkalmazásával inkább elméleti tisztázásra törekszik, nem elhanyagolva az empiria rendszerszerű értékelését sem, addig Kozminski munkája a mindennapokban megélt rendszerváltás élményeit igyekszik rendszerezni, nem feledkezve el az absztrakcióról sem. Kozminski mindazonáltal észrevehetően támaszkodik Kornai munkáira, több helyütt is szó szerint idézve a magyar szerzőt.

Kornai János munkája az elvont, rendszerszerű elemzést teszi meg tárgyának azzal az igénnyel, hogy általános érvényű összefüggéseket, ok-okozati relációkat tárjon fel. Ez a vállaltan „elméleti kontextus” (p. xi.) és a kötet egészében hangsúlyozott pozitív módszertan egyben figyelmeztetés is: a hangsúly a folyamatok megértésén, nem pedig a normatív tar-

talmú közpolitika-ajánlások megfogalmazásán és kontextusfüggetlen adaptálásán van.

Kornai előbb a klasszikus szocialista rendszer bemutatására vállalkozik könyvében, majd a következő két tanulmány a szocialista rendszer megreformálásának (pontosabban megreformálhatatlanságának) lehetőségét tárgyalja, ezt követően pedig a transzformáció kimerítő vizsgálata következik négy tanulmányon keresztül. A kötetet egy módszertani tárgyú – a rendszerparadigma alapjait lefektető – írás zárja, amely azonban akár indító, bevezető fejezetként is elhelyezhető lett volna. Ami összeköti a nyolc írást, az nem egyszerűen a választott téma – voltaképpen maga a kötet címe –, hanem sokkal inkább a választott módszer, amely hangsúlyozottan interdiszciplináris (p. xiii.).

A rendszerparadigma kapcsán az első fontos tétel, hogy az nem a rendszerváltás vagy a transzformáció paradigmája, következésképpen nem (pontosabban nem kizárólag) a tranzitológia használja (p. 185.). Ehelyett a nagy történelmi rendszerek meghatározó karakterisztikáinak megragadására és összefüggéseik, kapcsolataik leírására vállalkozik. Jellegéből következően a rendszerparadigma az akadémiai világban mostanra megszokottá vált departmentalizmus meghaladását kívánja: egyszerre bizonyul érzékenynek a gazdasági, a politikai és a társadalmi jelenségek beágyazottságára. Az egyes alrendszereket ezért soha nem önmagukban, a többitől elvonatkoztatva elemzi, hanem a rendszer egészét igyekszik megragadni.

Kornai írásait olvasva erősödik az a benyomás, hogy a neoklasszikus ökonómia nem véletlenül bizonyult képtelennek az összeomlás és az átalakulás folyamatának kielégítő magyarázatára. A főáram figyelme az árrendszerre, a kereslet és a kínálat spontán változásaira, az ún.

piaci mechanizmusokra koncentrál. Csakhogy a komparatív statika módszere implicite feltételezi, hogy mindehhez adottak a piaci körülmények, a verseny, a szabad választás lehetősége stb. A tanulmánykötet (különösen annak első fejezete) megdöbbentő erővel mutatja be, hogy azok a változók, amelyekkel a neoklasszikus ökonómia parciális egyensúlymodelljei dolgoznak, voltaképpen mind csak következményei egy olyan felépítménynek, amelyekben még maga a koordinációs mechanizmus (kapitalista viszonyok között a piaci árrendszer, míg szocializmusban a bürokratikus koordináció) is csak egy közbülső változó. A szocialista rendszerekben ugyanis a kommunista párt hatalma – párosulva a marxizmus-leninizmus hivatalos ideológiájával és az állami tulajdon dominanciájával – eleve meghatározta, hogy milyen koordinációs mechanizmus lehet érvényben. Ez a meglátás tette lehetővé Kornai számára, hogy elsőik között ismerje fel: reformokkal (itt: piacosítási törekvésekkel) nem javítható tartósan a szocialista rendszer működésének hatékonysága.

A Kornai által alkalmazott módszer segít annak megértésében is, hogy egyfelől mennyiben különbözött Közép-Kelet-Európa transzformációja a világtörténelem más nagy átalakulásaitól, úgy mint a Szovjetunió létrejötte, vagy a nyugat-német átalakulás a II. világháború után (ez az 5. fejezet témája), illetve másfelől, hogy mennyiben és miért különböztek egymástól az egyes közép-kelet-európai országok által követett transzformációs stratégiák. Utóbbi kapcsán a szerző az organikus fejlődés példjaként Magyarországot említi, ahol a magánszektor kialakulását és kiteljesedését az új piaci szereplők színrelépésében és megerősödésében látja, amelynek záloga az értékesítéses privatizáció volt. A másik stratégia – amelyet mások mellett Csehország

alkalmazott – esetén a magántulajdon fokozatos és organikus kiépülése helyett annak gyors és a széles tömegek bevonását megvalósító módszere volt a meghatározó, ami egyfajta népi kapitalizmusban kulminált. E módszer legszélsőségebb megnyilvánulása az orosz privatizáció volt, ahol a szocializmus helyébe az oligarchák kapitalizmusa lépett, bizonyítva, hogy önmagában a tulajdonváltás még nem jelenti a kapitalizmus tényleges konszolidációját (p. 72.).

E két stratégia különbözősége egyértelműen előrevetíti, hogy nem létezik *egyfajta* kapitalizmus. A rendszerparadigma hangsúlyozza: a szocializmusból a kapitalizmusba való átmenet csak annyit jelent, hogy az állami tulajdont felváltja a magántulajdon, a bürokratikus koordinációt a piaci, valamint, hogy a kommunista pártot (és ideológiáját) valami más váltja fel (lásd a 6. esszét, különösen pp. 126–127.). A kapitalizmus nem egységes rendszer, számos típusa létezhet – vagy ahogy Kornai megfogalmazta: a kapitalizmus a különféle rendszerek egy széles családját jelöli (p. 128.). Bár alapvető ismerveikben megegyeznek egymással a dél-koreai, az amerikai vagy a német kapitalizmus rendszerei, ám számos karakterisztika csak az adott változatra jellemző. Éppen ezen az alapon jött létre és virágzik ma is az ún. „varieties of capitalism” iskola, ami voltaképpen magának a rendszerparadigmának a köpönyegéből bújott elő.

Minden bizonnyal az olvasót foglalkoztató kérdések egyik legizgalmasabbika, hogy fentiek fényében, vajon a kínai átmenet ma hol tart? Vagy Kornai eszközeit használva: Kína vajon ma egyik fajtája a szocialista családon belüli lehetőségeknek, vagy esetleg már a kapitalizmus egy válfaja volna? Az 1988–89-ben készült és a kötet második fejezetét adó „*The Inner Contradictions of Reform So-*

cialism” című tanulmányban Kornai Kínát (akkor még) egyértelműen a reformszocialista országok táborába sorolta. Abba a táborba, ahová például Magyarország is tartozott a hatvanas évek végétől. A reformszocializmus ugyanis a szerző szerint az a forma, ami ugyan számos ponton különbözik a klasszikus modelltől, de a kommunista párt hatalma továbbra is megkérdőjelezhetetlen, a gazdaságban a domináns tulajdonforma az állami tulajdon és a központosított bürokrácia a fő koordinációs mechanizmus (p. 25.). Húsz esztendővel később azonban már nehezen tarthatók az előbbi kitételek. A kínai gazdaság bár továbbra is relatíve túlburjánzó bürokratikus apparátust tart fenn, de meghatározó koordinációs mechanizmusa a piac és a piaci verseny. Miközben továbbra is létezik állami tulajdon, meghatározóbb a magántulajdon és az ún. vegyes tulajdon (lásd Kornai adatait: p. 149.). Az egyetlen, ami látszólag változatlan: a kommunista párt hatalma. Mindezek fényében a kötet 3. tanulmánya (2008-ból) szerint Kína – Vietnammal együtt – nem tekinthető sem marxi, sem pedig lenini értelemben szocialista rendszernek, ugyanis „a kommunista párt feladta korábbi tartózkodását a magántulajdonnal és a piaccal szemben, sőt egyenesen megbarátkozott azokkal. Ezáltal elmozdult egy vehemensen anti-kapitalista világnézet felől egy olyan irányába, amelyben a kapitalista értékeket és elveket támogatják” (pp. 58–59.). Nem illik rá *Oscar Lange* piaci szocializmusa sem (vagy ahogy Kínában használják: szocialista piacgazdaság), mivel immár nem az állami tulajdon dominál. Demokrácia hiányában nem tekinthető szocialistának abban az értelemben sem, ahogy azt a szociáldemokrata pártok értelmezik. A sok „nem” után a 6. fejezet függelékében (pp. 147–150.) statisztikai adatokkal is alátámasztott elemzés

alapján az szűrhető le, hogy Kína sokkal inkább tekinthető ma már a kapitalizmus egy sajátos, kínai változatának, semmint a szocializmus-család egy tagjának.

Áttérve a másik kötetre, jól érzékelhető, hogy Andrzej Kozminksi számára a meghatározó élmény maga a lengyel átalakulás volt, illetve az abból számára le-szűrődő tanulság (és meggyőződés): az átalakulás legmegfelelőbb útja a fokozatosság (gradualizmus). A változás kiszámíthatatlansága, a valószínűsíthető negatívumok (jövedelmi egyenlőtlenségek erősödése, politikai instabilitás, társadalmi ellenállás stb.) arra ösztönözték a szerzőt, hogy olyan reformok, illetve később olyan típusú rendszerváltás mellett törjön lándzsát, amelyben a társadalmi veszteségek minimalizálhatók, a hasznok pedig széles körben szétteríthetők. Következésképpen kiállt a koalícióépítés fontossága mellett és hangsúlyozta a konszenzus erejét.

Azóta már tudjuk, hogy a közép-kelet-európai és különösen a lengyel valóság csak részben követte Kozminksi ideálisnak vélt átmenetét. A kötet bevezetőjében a szerző maga is elismeri, hogy sokkal gyorsabb és látványosabb volt a váltás, mint azt ő valaha is feltételezte volna. Hiába azonban a gyorsaság és a mindent átfogó, felforgató váltás, ha – mint írja – bizonyos értelemben a szocializmus még húsz évvel a rendszerváltás után is velünk él. Amit Kornai János az 1992-es keltezésű *A szocialista rendszerben „a szocializmus génjei”*-nek nevezett, az még húsz évvel a rendszerváltást követően is jelen van az emberek gondolkodásában, része a társadalom tudatalattijának. Meggyőződése, hogy a rendszerváltást, sőt a ma történéseit sem lehet megérteni a szocialista rendszer ismérveinek és logikájának megértése nélkül. Az örökséget ugyanis még most is magunkkal cipeljük, jelen van gondolkodásunkban, menta-

litásunkban, egész magatartásunkban. Olyan világban élünk, ahol „a szocialista értékek, mint az egyenlőség, a társadalmi igazságosság vagy a mindentudó és mindenható állam iránti vonzalom együtt élnek a kapitalizmus individualista materiális aspirációival és a pénzügyi célok elérésének korlátokat nem ismerő stratégiáival” (p. 14.).

A kötetet a szerző két nagy egységre bontotta. Az elsőben a szocialista rendszerről és az átalakulásról általános érvénnyel értekezik, míg a második részben az előzőnél jóval szűkebb fókuszot alkalmazva, Lengyelországra, illetve a lengyel reformra és rendszerváltásra koncentrált. Kozminksi ügyelt arra, hogy a nagy és általános egység felől induljon, ezáltal keretezze írásait. Indító tanulmányaiban (1. és 2. fejezet) arról győzi meg olvasóját, hogy ő (is) egy azok közül, akik nemcsak megélték a múlt rendszert, de meg is értették annak működését és elmentmondásosságát. A bennfentes biztonságával példaszerűen mutatja be a szocialista rendszert történeti és analitikus megközelítésben. Előbbi kapcsán feltűnő, hogy más szerzőkhöz képest viszonylag nagy teret szentel a húszas évek buharini új gazdaságpolitikájának (NEP). A könyv egészében is szembe-tűnő, hogy Kozminksi már-már rajongással szól Buharin elképzeléseiről és rendre ennek elenpontjaként mutatja be a brutális elnyomást és kizsákmányolást megvalósító sztálini modellt. Az elfogódottság a NEP irányában mindazonáltal nem úgy jut kifejezésre, mintha az a modern piacgazdaságnál kívánatosabb forma volna. Arról van inkább szó, hogy a különféle szocializmusok közül ezt tartja Kozminksi a legélhetőbbnek. Sőt, az ő tipologizálásában a NEP maga „a” piaci szocializmus, szemben például az 1968 utáni Magyarországgal, amelyet a piaci szocializmusnál kevesebbnek, de a totális rendszerek-

nél mindenképpen „többnek” illetve „jobbnak” gondol (p. 37.). A NEP mellett igazán csak a nyolcvanas évek közepének, második felének Magyarországot, majd Lengyelországot tekinti piac által vezérelt szocialista gazdaságnak, ahol egyértelműen a piaci allokációs mechanizmusok dominálnak.

Kornaihoz hasonlóan Kozminski is úgy látja, hogy a reformok eredményeképpen a nyolcvanas évekre a szocialista rendszer koherenciája végérvényesen megbomlott, és a megújított modell viszonylag alacsony hatásfoka és inherens instabilitása kényszerű mozgásban tartotta magát a rendszert. A kérdés a nyolcvanas évektől ezért már az volt, hogy visszalendülés történik-e a sztálini modell irányába vagy folyamatos erózió révén a piacgazdaságig jutnak ezek az országok. A szerző egyik legfontosabb meglátása is a reformhoz kapcsolódik: a fogyasztót ugyanis nem egyszerűen a szocialista rendszer áldozataként mutatja be Kozminski, hanem egyben legfőbb okaként annak, hogy miért nehéz, szinte lehetetlen áttérni a piaci ármechanizmusokra, ahol eltűnik az olcsó kenyér ígérete. A lengyel példa a szerzőt ezért abban erősítette meg, hogy a korábbi visszarendeződések sok esetben éppen a lakossági igények kielégítése miatt valósulhattak meg.

Kozminski a rendszerváltás kapcsán legtöbbször talán a tulajdonváltás, a privatizáció témájával foglalkozott. Ezen a területen azonban az olvasó nem feltétlenül ért egyet Kozminski okfejtésével. A szerző ugyanis a privatizáció egy sajátos for-

mája, a reprivatizáció vagy másként restitúció mellett érvel. Bár az olyan érvek, mint a történelmi igazságszolgáltatás vagy a középrétegek viszonylag gyors feltámasztása és megerősítése még elfogadhatók, ám erősen kétséges, hogy hatékonyság szempontjából például tényleg ez-e a megfelelő módszer az államosított tulajdon újbóli magánosítására. A restitúció melletti érveit nem is elméleti alapon látjuk elfogadhatónak, hanem a lengyel esettanulmány tanulságai alapján. Kívülállóként kénytelenek vagyunk elfogadni Kozminski azon meglátását, hogy a teljes lengyel privatizáció lassúsága és visszassága és az abból fakadó politikai bizonytalanság részben annak volt tulajdonítható, hogy a reprivatizáció nem volt prioritás a rendszerváltó kormányok számára (p. 123.).

Zárásként érdemes még egyszer hangsúlyozni, hogy két olyan szerzővel van dolgunk, akik hihetetlen nagyságú energiákat mozgósítottak az elmúlt évtizedekben annak érdekében, hogy ők maguk megértsék és hogy tanítványaikkal, olvasóikkal megértessék a tervutasításos parancsgazdaságok működésének elveit, belső ellentmondásosságát és korlátait, és hogy megvilágítsák: a szocialista rendszer reformja nem lehet valós alternatívája a rendszer teljes felszámolásának, előbbi ugyanis semmilyen körülmények között sem fenntartható. Bár ma már mind kevesebbszer révedünk a múltba, de egyáltalán nem biztos, hogy a jelen vagy akár a jövő megérthető e tudás nélkül.

BENCZES ISTVÁN

A válságok közös vonásai

Carmen Reinhart–Kenneth Rogoff: This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly

Princeton University Press, 2009

Jelen kötet egy bevallottan komplex, multidimenzionális és folyamatosan bővülő témának, a pénzügyi válságok problémakörének az egész spektrumát elismerésre méltó módon mutatja be. Az országok széles köre kerül terítékre egy hosszú történelmi időszakon át. A terjedelmes irodalomösszefoglaló mellett – amely még a laikus számára is érthető nyelvezeten íródott, de a szakemberek számára is bőséges hivatkozásgyűjteménnyel rendelkezik – a könyv olyan, kellő gonddal összegyűjtött adatok garadáját is tartalmazza, amelyeket más kutatók még nem tártak fel.

A szerzőknek a közgazdasági logika és a történelmi tények alapos elemzése által sikerül megcáfolniuk azt a sokak – különösen befektetők, portfóliókezelők, piaci szereplők, sőt gazdaságpolitikai döntéshozók – által vallott nézetet, amely szerint minden válság eltérő. A szerzők különféle számszerű indexeket (mint például a bankrendszer, árfolyam, adósság és inflációs index – BCDI) követnek nyomon, amelyeket az ország- és időspecifikus tényezőktől a válságepizódok elemzésével tisztítanak meg. Ezen indexek nyomon követése alapján a pénzügyi válságok főbb típusainak alapjellemezőit mutatják be.

A sebezhetőség legfontosabb mutatóinak (tág küszöbértékekkel vett) meghatározásán felül a szerzők a pénzügyi válságok dinamikájára jellemző közös lefolyási pályákat is azonosítanak. Rend szerint először az a vélekedés uralkodik el széles körben, miszerint az adott fel lendülés stabil alapokon nyugszik, ezt azonban elkerülhetetlenül egy hirtelen

bizalomvesztés követi. Ez utóbbit a transzparencia hiánya, a betétesek és befektetők bizalomvesztése táplálja. A közvélekedés pedig a jó egyensúlyi pontból egy rossz egyensúlyi pontba mozdul el – a több egyensúlyos modellnek megfelelően. A szerzők helyesen, újra meg újra kihangsúlyozzák, hogy ennek a folyamatnak az egyik fő oka a kellő transzparencia hiánya: a költségvetési elszámolások (különösen az állam eladósodottságának alulbecslése terén) és a pénzügyi közvetítőrendszer mérlegeinek átláthatatlansága (a megbízhatatlan értékelési szabályok miatt).

Habár a szerzők is kísérletet tesznek arra, hogy ex post módon, a numerikus mutatók alkalmazásával megpróbáljanak előrejelzést adni a válságok kezdeteinek időpontjaira, elismerik a BCDI-index és a korai előrejelző rendszerek (EWS, early warning systems) hiányosságait és alkalmatlanságukat arra, hogy előre jelezzék a következő válság helyét és idejét. Ezeket a mutatókat csupán a válsággal kapcsolatos sérülékenység közelítőleges mérésére tartják alkalmas eszközöknek.

Mivel a könyv az események és az országok széles spektrumára fókuszál, természetesen több pontatlanságot is tartalmaz. Néhány esetben Brazíliát úgy említik, mint amelyet 2002-ben pénzügyi válság érintett – furcsamód anélkül, hogy szólnának az 1999 elejei árfolyamválságról – holott valójában a kockázati prémiumban megmutatkozó ideiglenes megugrást és a bizonyos mértékű piaci turbulenciát nem kísérte a válságokra jellemző szokásos tünetek egyike sem (jelentős leértékelődés,

adósságszolgálat nem fizetése, bankroham, infláció megugrása). Egy másik példában Csehszlovákiát helytelenül az 1991–92-es válság által érintett országok közé sorolták. A két utódállam 1997-ben tényleg bank- és valutaválságon ment keresztül, erről azonban nem esik szó. Minden bizonnyal ezeket és a többi pontatlanságot, tévedést egy javított kiadás majd korrigálja.

Még általánosabban, a tanulmány korlátai megmutatkoznak abban, hogy a válság megelőzésére, vagy kezelésére adható gazdaságpolitikai válaszok – a kötet nagyságával összhangban álló mélység tárgyalása – hiányoznak. Ugyan a szerzők a nagyobb fokú transzparenciát és a prudenciális szabályok kikényszerítését hirdetik, ám emellett csupán csekély mértékben vizsgálják az ajánlható gazdaságpolitikai és szabályozási gyakorlatokat. Ez különösen olyan tekintetben is fontos lenne, mivel már felhalmozódott némi bizonyíték arra vonatkozóan, hogy a szabályalapú monetáris és költségvetési keretrendszer meghonosítása és az ahhoz való ragaszkodás számos feltörekvő ország számára jó szolgálatot tett a subprime válság fertőzőes hatásainak megakadályozására. Ilyen tekintetben Brazília és néhány más latin-amerikai gazdaság példája bizakodásra adhat okot. De említhetnénk a kelet-ázsiai országok egy alternatív védekezési módszerét is, ahol is a sokkokkal szembeni védelmet a devizatartalékok (költséges) megemelése jelentette. Érdekes, hogy a mostani pénzügyi válság alatt csak 15 országnak, azon belül is főleg a korábbi átmeneti gazdaságoknak kellett az IMF pénzügyi segítségéhez folyamodniuk.

Ami a könyv nemzetközi gazdaságpolitikai szintérré vonatkozó javaslatait illeti, a szerzőknek egy új multilaterális pénzügyi felügyeletet ellátó nemzetközi szervezet létrehozására vonatkozó javaslata nem meggyőző. Valójában, ha a főbb tagországok elegendő politikai támogatással ruháznák fel, akkor az IMF tökéletesen alkalmas lenne azon nemzetközi ellenőri feladat ellátására, amelynek teljesítése során most csődöt mondott. Az IMF számára már jelenleg is a rendelkezésére áll számos olyan eszköz, amellyel a nemzetközileg elfogadott helyes gyakorlatok bevezetését, mind nemzeti, mind regionális szinten előmozdíthatná és használatukat ellenőrizhetné. Az eszközök közül néhány példa: a *Monetáris és költségvetési politika áttekinthetőség helyes gyakorlatának kódexe* (Code of Good Practices on Transparency in Monetary and Financial Policies), a *Költségvetési transzparencia helyes gyakorlatának kódexe* (Code of Good Practices on Fiscal Transparency) és a Világbankkal közösen kezelt *Pénzügyi közvetítőrendszer-ellenőrzési program* (Financial Sector Assessment Program, FSAP). A tagországoknak joguk van magukat kivonni a rendszerszintű kockázatok FSAP alapján történő vizsgálata alól. Érdekes, hogy 140 országtól eltérően az Egyesült Államok megtagadta, hogy részt vegyen az FSAP-vizsgálaton, és az Egyesült Királyságra vonatkozó vizsgálat sem került frissítésre 2003 óta. Értelemszerűen, a fenti két ország pénzügyi stabilitási kockázatainak éves kötelező vizsgálata segíthetett volna a jelenlegi pénzügyi válság megakadályozásában.

KOPITS GYÖRGY

Változás a jövőben, változásban a jövő kutatás

Nováky Erzsébet (szerk.): Változás és jövő

Püski Kiadó, Budapest, 2008

A magyar jövőkutatásra jellemző, hogy intézményileg és formailag elismert tudományterület, amint ezt többek között az MTA-n 1976 óta működő Jövőkutatási Bizottság is kifejezi. A gyakorlatban mégis nagy csatákat kell vívni az eredmények elismertetéséért, emiatt Magyarországon a hagyományos értelemben vett jövőkutatási tevékenységet kevesen művelik. Ennek egyik következménye, hogy az elméleti és gyakorlati munka kevés helyen összpontosul, nem különülnek el élesen egymástól, hanem az egyik átszövi a másikat. Ez előnyös, mert ez a kutatási mód így eleget tesz a modern kutatóegyetemi követelményeknek, ugyanakkor hátrányos, mert a jövőkutatók alacsony létszáma miatt kevés idő jut azokra az alapkutatásokra, amelyek lehetővé tennék a jövőkutatási elméletek és gondolatok gyors fejlődését és a nemzetközi trendek megfelelő követését. Ennek következtében a jövővel kapcsolatos alapkutatások egy része inkább átfogó, és olyan témákat érintenek, amelyek általános igényűek és több tudományterületen is alkalmazhatóak, illetve a döntések több szintjén is hasznosíthatóak. Ez jellemzi a *Változás és jövő* című, 2003 és 2006 között folytatott OTKA-kutatást is, amelynek kutatásvezetője Nováky Erzsébet, a Budapesti Corvinus Egyetem Jövőkutatás Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára és 2005 óta az MTA IX. Osztály Jövőkutatási Bizottságának elnöke. Az eredményeket összefoglaló tanulmánykötet 2008-ban jelent meg. A szerzők tudományterületüket illetően: *Nováky Erzsébet* jövőkutató, illetve *Kappéter István* pszichiáter, *Kiss Endre* filozófus és *Martinás Katalin* fizikus, akik évek óta a jövőkutatás

területén is tevékenykednek. A könyv lektora *Hideg Éva* jövőkutató, de a pszichiátriai kérdésekkel foglalkozó fejezetet *Szűcs Attila* pszicháter is lektorálta.

A könyv első fejezetében a szerkesztő egy rövid jövőkutatási bevezetőt ad a változás különböző megközelítéseinek keretében. A jövőkutatással ismerkedők számára ez az írás lehetőséget teremt a ráhangolódásra, és a jövőkutatási megközelítés megértésére. Ez különösen fontos, mert ma még sokan nem értik, hogy hol kezdődik a tudományos jövőkutatás, és a tudományos jövőkutatás mennyiben tér el az egyes tudományterületek előrejelzéseinek aggregátumától. A fejezet hangsúlyozza, hogy a jövőt objektív és szubjektív oldalról egyaránt vizsgálat tárgyává lehet és kell tenni.

A második fejezetben Nováky Erzsébet részletesen tárgyalja azokat a változásokat, amelyek elvezettek a korunk instabilitását is érzékelni és kifejezni tudó, jelenlegi jövőkutatás-értelmezéshez. Külön alfejezetekben foglalkozik a partícipatív, vagyis a nem szakértő érintettekkel is a jövőkutatási folyamatba bevonó eljárással, illetve egy másikban a cselekvésorientáltsággal. Ez két olyan fogalom, amelyek egyelőre még nem eléggé elterjedtek a hazai tudományos és döntéshozói területeken, azonban ezekről mindenképpen tudnia kell egy felelős döntéshozónak vagy döntéstámogatóknak. A jövőkutató komplex felelősségéről írtak már ismertek a szerzőnek egy angol nyelvű cikkéből (*Journal of Futures Studies*, 2007/2), de a kérdéskör a változások körébe helyezve különös fontosságot nyer. A szerző végigvezet azokon a jövőkutatási módszereken is, amelyeket a nemzetközi

és hazai gyakorlatban a leggyakrabban használnak. Jóllehet, átfogó képet kapunk a módszerekről, a terjedelmi korlátok miatt azonban már nincs lehetőségünk ezeket jobban megismerni, így ez azok számára útmutató, akik e könyv olvasásakor ismerkednek a jövőkutatással és annak módszertanával.

Kiss Endre globalizációról szóló fejezete egy átgondolt filozófiai gondolatmenet, amely a globalizációelméleteken keresztül mutatja meg a lehetséges jövőbeli fordulópontokat. Az aktoriális megközelítés segíti a globalizáció áttekintését és azon fogalmaknak a globalizációs elméletbe helyezését, amelyek meghatározóak lesznek/lehetnek a jövő szempontjából, mint pl. a fenntarthatóság vagy a szelektív konzumerizmus. Kiss Endre tizenkét tézist fogalmaz meg, amelyek jól strukturálják a filozófiai gondolatokat, és a filozófiában kevésbé járatos olvasók számára is érthetővé teszik a tanulmány célját, miszerint a globalizációt meg kell tanulnunk megfelelően értelmezni és megérteni.

Kappéter István pszichológiai szempontból vizsgálja a jövőt, és az azt alakító személyeket és a társadalmat. A konstruktív agresszió a változás szükséges eleme, és ezért történelmi példákkal mutatja be ennek a megjelenését, illetve tételesen végigvezet bennünket azokon a területeken, amelyeken a társadalom a konstruktív agressziót alakíthatja és csatornázzhatja, hogy az a kívánatos jövők irányába vezessen minket. Bármennyire is hihetetlen, agresszió nélkül a jövőben sem lehet majd létezni, de a hangsúlyt a konstruktív, azaz az előrevivő agresszióra kell helyezni. A szerző konkrét cselekvési javaslatokat is ad, amelyek kézzelfoghatóbbá teszik az elmélet megértését és alkalmazási lehetőségeit.

Martinás Katalin tanulmánya a kutatás során értelmezett szempontból, öko-

fizikai aspektusból közelíti a jövőt. Megmutatja, hogy a jelenleg uralkodó közgazdasági paradigmában érvényes gazdaságosság nem egyeztethető össze a környezeti értékek tiszteletben tartásával, azonban ezt van lehetőség korrigálni. A gazdasági folyamatok helyesebb értelmezésére bevezeti az extrópiát, „a jövőbeni lehetséges változások mérőszámát”. Egy izgalmas írás a fizika és a közgazdaság transzdiszciplináris közelítéséről, amely jól követhetően vezeti végig az olvasót az energiamegmaradás törvényeitől a környezeti adókig.

Kappéter István és Nováky Erzsébet közös tanulmánya a kutatás empirikus eredményeit prezentálja: két sajátos, a változásokhoz való viszonyulást középpontba állító jövőorientáltság-felmérést és egy képzeletbeli döntéselőkészítő javaslat participatív kidolgozását. A fiatalok jövőorientáltságának ismerete fontos sarokpont lenne pl. a környezeti kérdésekkel kapcsolatos döntések esetében. Itt olvashatunk a fiatalok egy-egy csoportjának jövőhöz való viszonyáról, ami azért is lehet fontos, mert a különböző döntéshozatali entitások így láthatják, hogy mi egy ilyen felmérésnek a célja, és mennyire lehet eredményes. A felmérések azt mutatják, hogy a hazai fiatalok, elsősorban az egyetemisták csoportja helyesen érzékeli a körülötte folyó változásokat, értően viszonyul hozzájuk, el is fogadja azokat, de hangsúlyozza, hogy csak úgy képes elviselni a mind gyakrabban megjelenő változásokat, ha a kisközösségekben, például a családokban a stabilitás a jellemző. A participatív eljárás keretében egy oktatásfejlesztési koncepció mint jövőformálási út kerül bemutatásra, amelyet a hallgatókkal közösen dolgoztak ki. Az empiria szervesen épül a módszertani fejezetre, közelebb hozza az első két fejezetben leírt módszereket, és segít azok eredményeinek jobb megértésében.

A szerzőkben közös a jövőkutatói megközelítés: kritikusan viszonyulnak a jelenleg uralkodó tudományos paradigmahoz, és új válaszokat keresnek azokra a kérdésekre, amelyekre a tudomány nem mindig tud kielégítően válaszolni. Keresik a válaszokat instabil világunk azon kérdéseire, amelyek nemcsak a tudományos élet szereplőit, hanem minden embert foglalkoztatnak: milyen lesz és lehet a jövő, vagy hogyan tudunk más jövőt kialakítani, mint amely a jelen egyenes folytatása lenne stb. Ezekre a kérdésekre nincsenek kész válaszok, azonban kapunk néhány olyan gondolatot, amely túlmutat a már megszokott válaszokon, és megfelelő indulást jelenthet a

változás elindításához és más jövők formálásához.

A kötet végén szereplő angol nyelvű összefoglalás a magyarul nem tudó szakemberek érdeklődését is felkeltheti.

A tanulmánykötetet nemcsak a szakma képviselőinek, hanem a jövővel foglalkozó nem szakértőknek is ajánljuk, azaz mindenki tanulhat belőle. Hiszen kit ne érdekelne a jövő, és ki ne foglalkozna legalább a gondolat kísérletek szintjén a jövővel? Főleg válságokkal terhelt világunkban, amelyben igencsak szükségesek a gazdaságunkat és társadalmunkat hosszú távon előrelendítő jó irányú változtatások.

VEIGL HELGA

Diagnózisok és terápiák

Magas István (szerk.) Világgazdasági válság 2008-2009. Diagnózisok és kezelések

Budapest, Aula Kiadó 2009

A közelmúltban megjelent kötet 17 tanulmánya arra tesz kísérletet, hogy – a viszonylag rövid visszatekintő perspektíva ellenére – bemutassa és elemezze a jelenlegi világgazdasági válság kialakulásának gyökereit, a gyors továbbterjedését elindító mozzanatokat, a fejlett és fejlődő régiók válságkezelési problémáit és kényszereit, valamint a magyar gazdaságpolitika távlatait. A szerzők között a Budapesti Corvinus Egyetem Világgazdasági Tanszékének munkatársai, doktoranduszai mellett megtalálhatjuk a Szent István Egyetem Európai Tanulmányok Intézetének tanárát vagy az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének kutatóit is.

A kötet bevezetője szerint a 2008–2009-re kibontakozott világgazdasági krízis a második világháborút követő válságok (a két olajválság, az 1982–83-as periódus, az 1998–99-es dot.com buborék kipukkanását követő általános világgazdasági megtorpanás, a 2001. szeptember 11-ei terrortámadás utáni visszaesés) közül a legsúlyosabbnak tekinthető. A negatív spirálba torkolló folyamatok gyorsasága, földrajzi kiterjedtsége és a vagyonszűrés mérete bár emlékeztet az 1929–33-as válságra – a közhiedelmekkel ellentétben – valójában még nem érte el a nagy világgazdasági válság pusztításának szintjét, sem a kibocsátás csökkenése, sem a munkanélküliség növekedése tekintetében. A mérhető veszteségek azonban így is óriásiak: a Bank of England számításai szerint 2009 első negyedévének végéig az éves világgazdasági össztermék (GDP) felének megfelelő piaci veszteséget okozott a globális válság. Ez a vagyonszűrés az Amerikai

Egyesült Államok másfél éves teljes bruttó hazai össztermékével azonos. 2009 nyarán azonban már látszottak a kilábalás jelei. A világgazdasági konjunktúra feltámasztásában a fejlett országok helyett inkább a feltörekvő országok fognak jelentős szerepet játszani, ugyanis az utóbbiakban van olyan növekedési tartalom, amely – legalábbis középtávon – normalizálhatja az összezsugorodott ipari termelést és a világkereskedelmet. Ezt a kijelentést az is erősíti, hogy a világgazdasági fórumokon (főleg a G20 fórumain) nagyobb befolyást és döntéshozó szerepet kapnak a feltörekvő gazdaságok.

A könyv három részből épül fel: az első részben azok a tanulmányok helyezkednek el, amelyek a világgazdasági válságot elméleti-módszertani szempontból elemzik, kialakulásának, gyors elterjedésének okairól, a válság jellegéről értekeznek; a második a válságkezelést mutatja be a centrumhoz tartozó országokban, végül a harmadik rész a periféria válságkezelési lépéseit elemzi.

Szentes Tamás „Néhány megjegyzés a válság és kezelése értelmezéséről” című írásában rámutat arra, hogy a jelenlegi válság sok hasonlóságot mutat az 1929-es nagy világgazdasági válsággal: az is csaknem globális méreteket öltött, és kirobbanása is pénzügyi, illetve tőzsdei krach formájában történt – fizetésképtelenségek sorozatát, likviditási zavarokat és „bizalmi válságot” is okozva –, amely aztán kereslethiányba és „túltermelési válságba” torkollott. (Ezzel is bizonyítva a monetáris és a reálfolyamatok szétszakíthatatlan kapcsolatát.) Megítélése szerint a keynesi anticiklikus gazdaságpolitika vi-

lágszinten való alkalmazása és a globális piacgazdaság valamilyen központi (ha nem is egy világállam, legalább egy multilaterális államközi együttműködésen alapuló globális szervezet) intézményi szabályozása ígérhet megoldást a globális világgazdasági válságok elkerülésére. Ez hatékonyabb megoldás, mint csupán a monetáris szféra szabályozása. A pénzügyi rendszer megreformálása sem várthat azonban magára. A 2009-re kialakult globális krízis leküzdése lehetetlen egyetlen, akár még a legnagyobb és legfejlettebb ország nemzetgazdasági keretei között. Érdemes megfontolni Szentés professzor azon álláspontját, amely szerint egy kis és nyitott gazdaságban (mint amilyen hazánk is) egyúttal különleges helyzet is teremthető, amennyiben alkalom nyílik egy rugalmas felkészülésre, vagyis arra, hogy a válság megszűnése után megnyíló lehetőségeket a hazai vállalatok legkorábban tudják kihasználni. Ami azonban a gazdasági dezintegráció és társadalmi szakadék csökkentésére, a pazarló luxusfogyasztás és hivalkodási hajlam visszaszorítására irányuló és a válság terheinek arányos elosztására törekvő gazdaságpolitikát tesz szükségessé.

Csáki György tanulmánya azt az erős, mind több független elemző által képviselt álláspontot mutatja be, miszerint ebben a válságban összedőlt az elmúlt három évtizedben uralkodó neoliberalis főirány és a neokonzervatív politikai eszmerendszer. A „liberalizáció, dereguláció, privatizáció szentháromsága” nem tartható fent tovább akkor, ha az a legnagyobb pénzügyi intézmények részvényeinek elértéktelenedéséhez, a bankrendszer működésképtelenségéhez vezet, és végső soron 1934 óta példátlan állami mentőakciókhoz és közvetlen tulajdonosi szerepvállaláshoz vezetett. Csáki professzor – Szentés Tamás véleményével egyezően – arra a következte-

tésre jut, hogy „a globális gazdaság elemei egyre jobban összekapcsolódnak, jobb globális irányításra van szükség”.

A kötet szerkesztője, *Magas István* tanulmányában a világgazdasági pénzügyi folyamatok megítélésének, modellezésének és előrejelezhetőségének nehézségeit tárgyalja, amikor Soros György „reflexitás” felfogását próbálja értelmezni a mostani válság tükrében. A szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy vajon a nemzetközi tőzsdék és valutapiacok „kiszámíthatatlan természete” és sajátos relativitást mutató „logikája” lehetővé tesz-e valamilyen, a piacgazdasági rendszerek egészének természetét illető általánosítást? A válasz az, hogy egy kellően általános végeredmény megfogalmazása nehéz vagy lehetetlen. Emellett a nemzetközi pénz- és tőkepiacok sajátos viselkedésének és kockázatainak vizsgálata során azt a következtetést vonja le, hogy az integrált nemzetközi pénzügyi és tőkepiacok belső lényegéből fakadó bizonytalanságát a jövőben csak egy jól megalkotott, az egységesítés, és főleg a nagyobb kiszámíthatóság irányába mutató nemzetközi szabályozási környezettel lehet moderálni.

Miként jutottunk idáig? Ki kárhoztatható a bekövetkezett veszteségekért? Ezeket a nehéz kérdéseket taglalja elsősorban a nemzetközi szervezetek és intézmények oldaláról *Blahó András*. Vállalva a túlzott leegyszerűsítés veszélyét, megállapítja, hogy a globálissá terebélyesedett válságot két olyan ismert tényező okozta, amelyek az immár több évtizede fennálló szerkezeti aránytalanságok, egyébként feltárt gyengeségek közepette fejtették ki hatásukat. Az egyik a világgazdaság három jelentős hajtóerejének – a lakáságazatnak, a pénzügyi szektornak, valamint az Egyesült Államok fogyasztói keresletének – jelentős csökkenése, tőkeállományuk zuhanása. A másik tényező

az a tehetetlenség, amellyel a piacok és állami gazdaságpolitikák alkalmazkodtak – nemzeti és globális szinten egyaránt. A válság nyilvánvalóvá tette, hogy a globális piacok globális szabályozást követelnek, s habár reformkísérletekben nincs hiány, az továbbra sem világos, hogy mennyi reformra van szükség, ki valósítja ezt meg, s miként koordinálják a nemzetközi együttműködést. Blahó András lényegesnek tartja a Nemzetközi Valutaalap fundamentális reformját annak érdekében, hogy központi szerepet játszasson a pénzügyi instabilitással járó kockázatok kezelésében, a válságokra adandó válaszok érvényesítésében. Az IMF felügyeleti szerepének teljes újrártelmzésére, pénzügyi hitelkereteinek újragondolására, tőkéjének jelentős növelésére lesz szükség annak érdekében, hogy meg tudjon felelni a tőle elvárt „előzetes jelentési” kötelezettségének. Kormányzati, döntéshozatali rendszerét a jelenlegi világgazdaságot jobban tükrözővé kell tenni, ennek érdekében a fejlődő és feltörekvő országok képviselőit nagyobb kvótákhoz kell juttatni. A G20 meghatározó szerepet játszhat e folyamatokban, de ehhez szükséges, hogy minél befogadóbb legyen az előbb említett országsoportokkal szemben. A Nemzetközi Monetáris és Pénzügyi Bizottság, valamint a Nemzetközi Valutaalap kormányzótanácsa minden bizonnyal kulcs szerepet tölt be az Egyesült Nemzetekkel együtt. Blahó András szerint öt fő területet kell fejleszteni ahhoz, hogy a rendszerválságot elkerüljük: (1) a szabályozó intézmények meghatározása, (2) a ciklust mélyítő nemzetközi szabályozás kikapcsolása, (3) az információs hiányok pótlása, (4) a határokon átívelő koordináció javítása és (5) a piaci likviditás biztosítása. A világ már nem kerülheti el az átfogó és nemzetközi gazdaságpolitikai intézkedések megvalósítását.

Farkas Péter „A jelenlegi világgazdasági válság jellegéről (Egy nem neoliberais vázlat)” című tanulmányában összefoglalja a válságok jellegét és történetét, a jelenlegi válság általános jellemzőit, sajátosságait és várható lefolyását. Hangsúlyozza, hogy a szakirodalomban és a gazdasági életben (különösen hazánkban) háttérbe szorultak a politikai gazdaságtani megközelítések. Az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének másik munkatársa, *Szanyi Miklós* tanulmányának legfőbb mondanivalója pedig az, hogy az elmúlt 25 év változásai a kapitalista országokban felgyorsították az etikus magatartás erodálását, ami közvetlenül is közrejátszott a mai válság kialakulásában. Ebből kiemelendő a fogyasztás erőltetése a tényleges fizetőképesség határain túl is.

A második rész az Egyesült Államokban és az Európai Unióban kialakult válsághelyzetekkel, illetve a válságkezelés lépéseivel foglalkozik.

Létezik-e a gazdasági válságoknak valamint a tőke-és pénzpiaci folyamatoknak (és természetesen a válságból való kilábalásnak) olyan lehetséges szemlélete vagy leírása, amelyet egy ilyen súlyosnak tekinthető helyzetben az amerikai gazdaság esetében elő lehet venni az értelmezéshez, illetve a jó megoldások kereséséhez? Erre a fontos kérdésre keresi a választ *Magas István* tanulmánya, „Ciklikusság és válságok az USA gazdaságában 1929–2008” címmel. A válasz eléggé lehangoló: ilyen megbízható, kipróbált, bevettnek nevezhető és kellően általános leírásokkal nem rendelkezünk. A történeti visszatekintés azonban számos, kifejezetten jónak nevezhető analógiával szolgál. A szerző az USA gazdaságának hosszú távú történetét vizsgálva megállapítja, hogy a válságokból való kilábalás és a konjunktúra fejlesztése gazdaságtörténeti szempontból egyre hatékonyabbá vált, mivel az egyre rövidebb időszakot

vett igénybe. A tőzsdei válságokból való tanulás képessége javuló volt, az intézményi alkalmazkodás is láthatóvá vált, az optimizmus visszatéréséhez mind rövidebb időre volt szükség a korábbi nehéz időszakokban is. Magas István szerint az amerikai gazdaság és vele a világgazdaság tőke- és pénzügyi piacainak a visszatérése a normál kerékvágásba már 2010-ben jó eséllyel megvalósulhat.

Kutasi Gábor „Az amerikai kamatdöntések hatásai a 2007–2008-as pénzügyi válság kapcsán” című munkája a válság éveire bizonyosan a világgazdaság figyelmének középpontjába került intézmény, a FED lépéseinek következményeit vizsgálja. Egy ilyen speciális elemzés oka az, hogy 2008. december 15-től érdekes helyzet állt elő az amerikai kamatpolitikában, ugyanis az amerikai jegybank irányadó kamata a 0–0,25 százalékos sávba került. Ezzel gyakorlatilag megszűnt a kamatcsökkentésben rejlő mozgástér a FED politikájában. A szerző egyrészt azt vizsgálja, hogy a kamatpolitikák miként juthattak el idáig (ugyanis ez nem egyedülálló eset, például Japán 2001 utolsó negyedétől több mint egy éven át alkalmazta a 0,25 százalékos kamatot), másrészt azt, hogy a gyakorlatilag zéró kamatszint egyáltalán alkalmas-e a pénzügyi és gazdasági válság kezelésére. Fontos azon megállapítása, miszerint pénzügyi szempontból számos hasonlóság mutatható ki az 1989–2002-es japán és a 2007–2008-as amerikai pénzügyi válság között, amelyek a következőképpen összegezhetők: fundamentális hibák, késedelem, túlfűtöttség, ingatlanpiaci buborék, zéró kamat paradoxon, a defláció ördögi köre és recesszió. Felhívja a figyelmet arra, hogy újra felerősödtek azok a követelések, amelyek a nemzetközi pénzügyi intézmények felhatalmazásának újragondolására és hatáskörük bővítésére vonatkoznak, habár 2008

–2009 során mégiscsak a meglévő államközi intézményrendszer (IMF, EBRD, EU stb.) volt az, amely több országot kiségett a nemzeti pénzügyi hullámzásakor vagy összeomlásakor. Ezzel felerősödött ezen intézményeknek a nemzeti gazdaságpolitikákba való beleszólása. A szerző arra keresi a választ, hogy vajon elérkezett-e már azon időszak, hogy a globális válság vált gazdasági – elsősorban pénzügyi – folyamatok feletti irányítást átvegyék a nemzetközi gazdasági szervezetek. Nétalán a nemzetközi együttműködést felválthatja a nemzetek feletti kormányzás?

Az intézményi, szabályozási, ellenőrzési hiányosságok és zavarok az EU gazdaságok valamennyi szintjén jelentkeztek. Ezt mutatja be meggyőző érveléssel *Palánkai Tibor* és *Nagy Sándor Gyula* „A jelenlegi világgazdasági válság és kísérletek a kezelésére” című tanulmányukban. Véleményük szerint a globális gazdasági-pénzügyi válság komoly foglalkoztatottsági, szociális és reálgazdasági hatásain keresztül érinti az országok politikai rendszereit (lásd Izland, Lettország, Csehország és Magyarország) és hatalmi viszonyait. Azonban bármilyen kormány is van hatalmon, célja a válság hatásainak tompítása és a válság után bekövetkező időszak megalapozása kell, hogy legyen. A válság nemcsak gond, de egyben lehetőség is a megújulásra, a reformokra, amit ki kell használni!

Az állami gazdasági ösztönzésnek lehetnek negatív következményei is. Ennek európai uniós összefüggéséről ír tanulmányában *Benczes István*. A szerző emlékeztet arra, hogy a keynesi felfogás szerint egy fiskális politikai expanzió a megnövelt állami kiadásokon keresztül a multiplikátorhatásnak köszönhetően akár jelentős mértékben is képes emelni az aggregált keresletet és – ragadós árat, illetve a kapacitások nem teljes kihasználtságát feltételezve – a kibocsátást.

A sikeres anticiklikus politika a pótlólagos állami kiadásokon keresztül elvben képes lehet fokozni az aktuális gazdasági növekedést, vagy megakadályozni egy nagyobb visszaesést. A kormányzati stimuláció valós hatása, azaz a költési multiplikátor tényleges nagysága azonban több tényező együttes eredője. Tompítja a multiplikátor hatását a kiszorítási hatáson túl az is, hogy bizonyos termékek és szolgáltatások előállításában a hazai magánszektor helyébe a kormányzat és/vagy a külföld lép (helyettesítési hatás), illetve hogy a kamatláb és az árfolyam kedvezőtlen irányú változása visszafogja a magánberuházásokat. A szerző a fentiekén túl arra is emlékeztet, hogy válságidőkben (1) a válságkezelés nem vezethet fogolydilemma típusú helyzetekhez, ahol az egyik fél nyeresége a többiek vesztesége. Szükséges az összehangolt fellépés, amelynek nem lehet eleme a protekcionizmus, amely az EU esetében magát az integrációt veszélyeztetné. (2) Nem minden ország élhet korlátozások nélkül a költségvetési ösztönzés eszközével. A költségvetési politika mozgásterét jelentős mértékben eltérhet az egyes országokban: eladósodott kis nyitott gazdaságok (különösen, ha hitelességi problémákkal is küzdenek) jóformán nem is élhetnek ezzel az opcióval. (3) A többletkiadásoknak vállaltan átmenetinek kell lenniük, a válság után a cél újra a fenntarthatóság megteremtése kell, hogy legyen. A munkapiac szerkezeti problémái, illetve az idősödő társadalom és az abból adódó finanszírozási problémák ugyanis most csak időlegesen kerültek le a napirendről, hosszabb távon ezek jelentik a valós kihívásokat minden fejlett gazdaságban.

Kengyel Ákos az európai uniós szintű intézkedéseket tárgyalja a világgazdasági válság hatásainak kezelésére. A szerző következtetése az, hogy a világgazdasági válság hatásainak kezelése elindította az

uniós szintű fellépéshez szükséges szabályozási változtatások gyors kidolgozását és elfogadását. Egyetértés mutatkozik abban, hogy indokolt a jelenlegi válság összehangolt keretek között történő kezelése és a protekcionizmus nem lehet megoldás a válságra. A gazdaságélénkítéshez kapcsolódó költségvetési kiadásokat viszont alapvetően mindenki saját nemzeti keretein belül képzelel el. Az uniós szintű szabályozási keretekben végrehajtott változások egyértelmű üzeneteket közvetítenek a tagállamok felé: a beavatkozás célja a rövid távú keresletnövelés és a leginkább érintett emberek és vállalkozások megsegítése mellett a hosszú távú fejlődést megalapozó támogatások biztosításának felgyorsítása.

Domonkos Endre tanulmányában az Európai Unió országai közül kiemeli Spanyolországot, bemutatja makrogazdasági mutatóinak alakulását, a spanyol ingatlanpiac jelenlegi és várható helyzetének jellemzőit. Következtetése az, hogy az országnak a bank-, pénzügyi, valamint ingatlanszektort érintő és a foglalkoztatottság növelését szolgáló programok mellett – hasonlóan hazánkhoz – nagyobb figyelmet kell fordítania a munkaerőpiac szerkezeti reformjára, a K+F-re, továbbá az innovációra.

A harmadik rész Kína, Kelet-Európa, Magyarország és Fekete-Afrika válságfejléményeit taglalja.

Kína 2008 ősze óta kiemelt szerepet kapott a válságkezelésben. A hatalmas népességű ország mindenekelőtt a szabad források globális likviditást bővítő rendelkezésre bocsátásával tett szert erős befolyásra. *Szabó Zsolt* munkája ennek a hátterét elemzi. Kínát más csatornákon érintette a krízis, mint Európát, Japánt vagy Afrikát, ezért a hatások és a gazdaságpolitikai válaszok is eltérőek. A tanulmány központi kérdése, hogy az ország hogyan, milyen formában tud

részt venni a válság enyhítésében. Aligha vitatható, hogy hatalmas piacának megnyitása új lendületet adhat a lassuló világkereskedelemnek, valutatartalékai (közel 2000 milliárd dollár) növelhetik a globális pénzügyi likviditást. A szerző szerint azok a nézetek vannak többségben, amelyek szerint a kilábalás elképzelhetetlen Kína közreműködése nélkül. Mivel ez további fájdalmas belső lépésekkel járhat kínai részről, így az a kérdés vetődik fel, hogy milyen „árat” kér Kína ezért cserébe.

Magyarországnak 2008 végén külső segítségre volt szüksége, hogy elhárítsa a fenyegető pénzügyi összeomlást, aminek hatására a magyar gazdaságpolitika nagyarányú kiigazítási csomagot jelentett be. Ezek a körülmények előtérbe helyezték, hogy hazánk mielőbb csatlakozzon a Gazdasági Monetáris Unióhoz és vezesse be az eurót. Ezt a kérdéskört vizsgálja tanulmányában *Vigvári Gábor*. Arra a következtetésre jut, hogy Magyarország esetében a válság előtti években indokolt lett volna az euró bevezetése, ugyanakkor ennek révén még a válság hatásaitól nem mentesültünk volna. A szerző véleménye szerint a válság hatására a magyar euró bevezetésének eltolódása a kívánatos, a nominális kritériumok teljesítése néhány éves távlatban olyan erőteljes lépéseket kíván, amelyeket nem célszerű megtenni, illetve a bevezetés előtt legfontosabb a gazdaságpolitikai hitelesség megteremtése kell, hogy legyen.

Merre tart a kelet-közép-európai régió a válság hatására? Ezt a kérdést teszi fel *Kozenkow Judit* tanulmánya, amelyben a régió heterogenitásának bizonyítására tesz kísérletet a makrogazdasági viszonyok elemzésével. A szerző véleménye szerint a markáns különbségek már a rendszerváltás kezdetén is nyilvánvalóak voltak, a jelenlegi válságra adott eltérő válaszokkal ez a heterogenitás pedig to-

vább fokozódhat. Központi kérdésként merül fel, hogy az Európai Unióhoz csatlakozott tíz ország, amelyből kettő (Szlovénia és Szlovákia) már az eurózónának is tagja, csupán földrajzi elhelyezkedése alapján továbbra is egy régióként kezelendő-e, hiszen a makrogazdasági teljesítmények sokszínűsége, a válságban való érintettség és az alkalmazott gazdaságélénkítő csomagok mind a térség heterogenitását bizonyítják. *Paul Marer* tanulmánya pedig azt a kérdést taglalja, hogy a világválság hogyan hatott Kelet-Európára és a fellendülésnek milyen lehetőségei lehetnek a régió számára. A szerző egyrészt arra a következtetésre jut, hogy a régióban a bankrendszerek problémája komoly, de általában véve nem olyan súlyos, mint az USA-ban vagy Nyugat-Európában, másrészt, ha Nyugat-Európa fellendülése és növekedése lassú lesz, az Kelet-Európának sem rövid, sem hosszú távon nem jelent jót, mert így az előbbi csak csökkent mértékű külső támogatást tud nyújtani az utóbbi további növekedéséhez.

A 2008-ban megjelenő válság – a pénzügyi közvetítőmechanizmusok alacsonyabb intenzitása miatt – ha lassabban is, de elérte Fekete-Afrikát. Ezt a kérdéskört járja körül *Szent-Iványi Balázs* és *Tétényi András*. Arra a következtetésre jutnak, miszerint a válság közvetlen hatásai négy nagy területen érhetőek tetten: a magántőke beáramlásának a visszaesésében, a külföldön dolgozó afrikai vendégmunkások hazautalásainak az elapadásában, a hivatalos fejlesztési segítyezés mértékének csökkenésében, illetve a termékárak változásában. A hatások következtében Afrikában könnyen krízis alakulhat ki, nemcsak a humanitárius problémák miatt, hanem a fokozódó gazdasági problémák tovább gyengíthetik az amúgy sem túl erős kormányzatokat.

ENDRÖDI-KOVÁCS VIKTÓRIA

Közös politikák

*Kengyel Ákos és szerzőtársai: Az Európai Unió közös politikái
Akadémiai Kiadó, 2010*

Az európai integrációval foglalkozó hazai tudományos szakirodalom egyik legnagyobb hiányosságát pótolta a *Kengyel Ákos* (A Budapesti Corvinus Egyetem Világgazdasági Tanszékének docense) és szerzőtársai által írt, az Európai Unió közös politikáiról szóló kötet. Ugyanis az európai integrációs folyamatot elemző könyvek többsége általában az integráció gazdaságtanával, történetével, az EU intézményi-szervezeti felépítésével, illetve döntéshozatali mechanizmusaival, továbbá az egyes szakpolitikákkal foglalkozik: vagyis nem kimondottan a közös politikákra fókuszál. Ennek a kötetnek viszont a fő célja az európai integráció működése során kialakult közös politikák és együttműködési területek részletes vizsgálata. A könyv minden olyan szakpolitikai területet tárgyal, ahol valamilyen szintű uniós szerepvállalás alakult ki.

Magyarországon még a magasan szakképzettek is sokszor hiányos ismeretekkel rendelkeznek az EU közös politikáiról, ezért a könyv jelentős mértékben elősegítheti nemcsak maguknak a közösségi politikáknak az eddigieknél jobb értelmezését, hanem egyúttal megvilágíthatja az EU-integráció működését és annak főbb tartalmi elemeit is. A mű első sorban közgazdasági és jogi megközelítésben vizsgálja az egyes politikákat.

A könyv 15 fejezetre tagolódik. A szerzők minden egyes fejezetben egységes logikát követve mutatják be az uniós szintű politika szükségességét és kialakulásának előzményeit. Részletesen kitérnek az adott politika céljaira, alapelveire; elemzik az egyes szakpolitikák szabályozását és fejlődését. A könyv pozitívumai közé tartozik, hogy hangsúlyt kap benne

az egyes politikák működésének értékelése – figyelembe véve az egyes szakpolitikákra vonatkozó főbb kritikákat és premisszákat.

A kötetet felvezető 10 oldalas bevezetésben Kengyel Ákos átfogó tartalmi háttérrel ad a politikák kialakulásának tanulmányozásához: rámutat az integrációs folyamat mozgatórugóira és fejlődésének főbb állomásaira, a napjainkra elért eredmények és kritikus problémák körére. A bevezetésből ismeri meg az olvasó a közös politikák jogi háttérének változását és a politikáknak a lisszaboni szerződésben kialakított, hatáskörök erőssége szerint megszabott csoportosítását is.

A mű első fejezete (szerzője: *Nagy Csongor István*) a közösségi versenypolitikával foglalkozik. A tisztességes verseny feltételeinek megteremtése, a piaci szereplők magatartásának megfelelő szabályozása előfeltétele a négy szabadság elve megvalósulásának. Az integráció keretében maguk a tagállamok is versenytorzító tényezőként léphetnek fel, ezért a közösségi szinten kialakított versenypolitikai szabályozás a hagyományos kereteken túl az állami támogatások kérdéskörét is magába foglalja. A fejezet részletesen tárgyalja a közösségi versenyjog egyes részterületeit: az antitrösztjogot, a közösségi kartelljogot, a versenykorlátozó megállapodás és az erőfölénnyel való visszaélés területeit, valamint az állami támogatásokat meghatározó szabályok indokait. A fejezet kitér az általános gazdasági érdekű szolgáltatások érdekében tett korlátozások szükségességének vizsgálatára is.

A második fejezet (szerzője: *Vígh László*) a közös kereskedelempolitikát és

a külgazdasági kapcsolatrendszeret elemzi. Meghatározza a közös kereskedelem-politika fogalmát, tartalmát, a kereskedelmi politika intézményi hátterét, továbbá részletesen ismerteti a kereskedelmi kapcsolatok főbb típusait. A fejezet különbséget tesz az EU kereskedelmi és nem kereskedelmi szerződéses kapcsolatai között. Örvendetes, hogy a fejezet kitér az EU külpiaci rendszerében bekövetkezett változásokra és az Európai Unió világpiacon helyzetének értékelésére. A kereskedelem-politika témaköre átvezet a III. fejezetben (szerzője: *Szent-Iványi Balázs*) vizsgált nemzetközi fejlesztéspolitikához, mivel ezen politika szerves részét képezi a közösség külkapcsolati rendszerének. A fejezet rámutat arra, hogy a fejlesztéspolitika nem szűkíthető le csupán a fejlődő országok támogatására (életkörülmények javítása és gazdasági növekedés elősegítése), hanem olyan stratégiai célokat szolgál, mint az EU kereskedelmi érdekeinek védelme, a fejlődő piacokhoz való hozzáférés elősegítése és a nemzetközi biztonság és stabilitás növelése. A történeti előzmények felvázolása után bemutatja a fejlesztéspolitikában az 1990-es években bekövetkezett fontosabb változásokat, majd a fejlesztéspolitikának az ezredfordulót követően megindult reformját. Az EU fejlesztéspolitikai alapelveinek és céljainak felvázolása mellett sor kerül a működtetéshez nélkülözhetetlen intézményi-szervezeti háttér és a finanszírozáshoz szükséges pénzügyi eszközök ismertetésére. A fejezet szerzője végül felhívja a figyelmet a közös fejlesztéspolitika főbb hiányosságaira és ezen politika megreformálása mellett foglal állást.

A negyedik fejezet (szerzője: *Ferkelt Balázs*) a gazdasági és monetáris unió kialakulásával, annak elméleti hátterével és gyakorlati összefüggéseivel foglalkozik. A fejezet megvizsgálja az EMU korai

tervétől az Európai Monetáris Rendszeren keresztül a Gazdasági és Monetáris Unió és az egységes monetáris politika létrehozásához vezető utat. A GMU működése és intézményi hátterének vizsgálata mellett a fejezet szerzője értékeli a közös valuta, az euró bevezetésének mikro- és makroszinten jelentkező előnyeit és hátrányait. Végül szintetizáló jelleggel elemzi az euróövezet országai részéről a maastrichti konvergencia-kritériumok teljesítését, valamint megvizsgálja a 2004-ben az Európai Unióhoz csatlakozott kelet-közép-európai tagországok viszonyát a Gazdasági és Monetáris Unióhoz és annak makrogazdasági hatásait.

Az ötödik fejezet (szerzője: *Kengyel Ákos*) az integrációs folyamat fejlődése szempontjából meghatározó fontosságú területre, a kohéziós politika vizsgálatára irányul. A régiók között meglévő fejlettségbeli különbségek mérséklése, a gazdaságilag legkevésbé fejlett térségek felzárkóztatása stratégiai fontosságú kérdés az EU szempontjából. A szerző hangsúlyozza, hogy az Európai Unióban tudatos beavatkozásra van szükség az egységes belső piacból származó előnyök jobb kihasználásához, ezért nem lehet kizárólag a piaci mechanizmusok segítségével a meglévő fejlettségbeli különbségeket csökkenteni. Az Unió regionális politikája tehát nem jóléti transzfermechanizmust jelent, hanem a fejlődési kilátásokat befolyásoló körülmények javítására irányuló támogatási rendszert. A fejezet bemutatja az egyes alapok (Európai Regionális Fejlesztési Alap, Európai Szociális Alap, Kohéziós Alap) szabályozási hátterét, a regionális politika hatására bekövetkezett főbb intézményi-szervezeti változásokat, továbbá a pénzügyi transzfereknek a gazdasági fejlődésre gyakorolt hatásait is. A fejezetet az uniós szintű szabályozási keretek nemzeti fejlesztés-

politikákra gyakorolt hatásainak figyelemreméltó elemzése zárja.

A hatodik fejezet (szerzője: *Kengyel Ákos*) egyszerre két politikát vizsgál, az ipar- és a kutatási-fejlesztési politikát. A két politika együttes vizsgálatát az teszi indokolttá, hogy mindkét politika az Európai Unió gazdasági versenyképességének és az európai vállalatok világpiaci pozíciójának a javítását szolgálja. A fejezet rámutat arra, hogy az iparpolitika önmagában véve nehezen értelmezhető, ezért más politikákon – kutatás-fejlesztési politikán és a szélesebb értelemben vett belső piaci keretek szabályozásán – keresztül érheti el céljait. A fejezet az iparpolitikában bekövetkezett változások bemutatása mellett értékeli a lisszaboni stratégiát, annak felülvizsgálatát és végrehajtásának főbb hiányosságait is. Öröndetes, hogy az iparpolitikáról szóló rész már a jelenlegi világgazdasági válság következtében kialakult helyzetről és az Európai Bizottság által kezdeményezett európai gazdasági fellendülési tervről is részletesen beszámol. Mivel a világgazdaság globalizálódása új kihívások elé állítja az európai iparpolitikát, a szerző határozottan állást foglal amellett, hogy az európai gazdaság hosszú távú versenyképése elképzelhetetlen a kutatás-fejlesztés és innovációs politika, valamint a humán tőke minőségének javítása nélkül. A jelenlegi válságból való kiutat tehát az innovatív vállalatok és a kutatás-fejlesztés támogatása jelentheti, nem pedig a protekcionizmus és az ún. hanyatló iparágak támogatása. A fejezet utolsó részében a szerző hangsúlyozza, hogy mindehhez szükség lenne a kutatói mobilitás útjában álló akadályok lebontására, a kutatási tevékenységek megfelelő mértékű finanszírozására, a regionális és nemzeti kutatási programok európai szintű koordinációjára, valamint a kutatóintézetek, egyetemek és a vállalati szektor jobb együttműködésére.

A hetedik fejezet célja (szerzője: *Halmi Péter*) a közös mezőgazdasági politika (KAP) vizsgálata, amely a közösség egyik legbonyolultabb politikájának tekinthető. A KAP alapelvei és céljai ismeretése mellett hangsúlyosan bemutatásra kerül az árszabályozási rendszer működése, valamint az agrárpolitika finanszírozásának módja. A fejezet részletesen kifejti a közös agrárpolitika működése miatt szükségessé vált reformokat – beleértve az 1992-es és 2003-as reformdöntéseket –, továbbá bemutatja az agrárpolitika jövőbeli alakulásával kapcsolatos vitát. A fejezet egyben rávilágít a közös agrárpolitika hiányosságaira, egyúttal konkrét javaslatokat fogalmaz meg a KAP szerkezetének átalakítására vonatkozóan (következetes reform keresztülvitele, közvetlen támogatások elválasztása a termeléstől, mennyiségi korlátozások és területpihentetés helyett komplex vidékfejlesztési politika kialakítása). A reformfolyamat következetes továbbvitele ugyanis előfeltételét képezi a fenntartható környezeti értékeket és a versenyképességet egyaránt szolgáló vidékfejlesztési politikának.

A közös közlekedéspolitikával foglalkozó nyolcadik fejezet (szerzője: *Czékus Bálint*) nemcsak a közlekedési szolgáltatások (szállítási-fuvarozási piac) szabályozási kereteinek részletes elemzésére irányul, hanem ismerteti a közös közlekedéspolitika kialakulását és annak főbb sajátosságait is. A fejezet a közlekedéspolitikára vonatkozó szabályozást a közúti, a vasúti és légi, továbbá a vízi közlekedésre vonatkozóan is megvizsgálja. Foglalkozik a közös közlekedéspolitika reformjával, valamint a transzeurópai hálózatok kiépítésének jelentőségével. Felhívja a figyelmet az uniós szintű infrastruktúra fejlesztésével kapcsolatosan felmerült problémákra (beruházások késése, vasút térvessztése a közúti közlekedés javára,

finanszírozási nehézségek) és felvázolja a közlekedéspolitika fejlődésének irányvonalait, összhangban a környezetvédelmi és energiapolitikai szempontokkal, illetve a nemzetközi politikai környezetben bekövetkezett változásokkal.

A könyv kilencedik fejezete (szerzője: *Horváth Zsuzsanna*) a környezeti politika kérdéskörével foglalkozik és elemzi a környezeti politika alapelveit és jelentőségét az integrációs folyamatban. A közösség környezeti cselekvési programjai és főbb céljai mellett bemutatja a környezetvédelmi politika jogi szabályozását mind az egyes területek mind pedig a horizontális szabályozás tartalma szerint. A fejezet rámutat arra, hogy a környezeti összefüggések és hatások figyelembevétele döntő fontosságú horizontális szemponttá vált. Megerősíti azt a felismerést, hogy a gazdasági integráció végső célja nem lehet csupán a gazdasági növekedés, hanem tekintettel kell lennie a fenntartható fejlődésre és a környezetvédelmi követelményekre. A környezetvédelmi politika jelentőségét jól mutatja, hogy az Európai Unió az elmúlt három évtizedben szinte valamennyi területre (például: természetvédelem, vízvédelem, levegővédelem és hulladékgazdálkodás) kiterjedő, több száz jogi aktusból álló szabályozást alakított ki.

A tizedik fejezet (szerzője: *Hugyecz Attila*) az energiapolitika témakörének átfogó vizsgálatára irányul, amelynek során hangsúlyt kap az ellátásbiztonság, az energiahatékonyság és a megfelelő verseny feltételei közötti összefüggések elemzése is. A közösségi szintű energiapolitika kialakítását az 1970-es évek energiaár-robbanásai, valamint az egységes belső piac kiteljesítésének programja (valós versenyen alapuló villamosenergia- és földgázpiac kialakítása) tették szükségessé. Az energiapolitikáról szóló rész részletesen vizsgálja az energetikai

piacon végbemenő liberalizációs törekvéseket (villamosenergia-szektor, gáz-szektor). A fejezet szerzője helyesen érvel amellel, hogy az energiafelhasználás kérdése szorosan összekapcsolódik a globális felmelegedés és a klímaváltozás elleni küzdelem témakörével. Ennek megfelelően kerül sor az EU Éghajlatváltozási és Energiacsomagjának bemutatására. Az energetika szempontjából nélkülözhetetlen a szállítóhálózatok kiépítése, az energiatülszórás csökkentése és az ellátásbiztonság megteremtése, amelyet a 2009. december 1-jén hatályba lépett lisszaboni szerződés is prioritásnak tekint.

A tizenegyedik fejezet (szerzője: *Fóti Klára*) a foglalkoztatás- és szociálpolitika terén lezajlott változásokat és a kialakult szabályozási keretet mutatja be. Rámutat arra, hogy kezdetben (Római Szerződés) a társadalompolitikai kérdések csak alárendelt szerepet játszottak a közösség szempontjából, így finanszírozásukra csak az Európai Szociális Alap (ESZA) forrásai álltak rendelkezésre. A szociálpolitikai kérdések a piaci integráció előrehaladásával (egységes belső piac + GMU) kerültek az EU érdeklődésének középpontjába. A szerző hangsúlyozza, hogy mindemellett a foglalkoztatás- és szociálpolitikához kapcsolódó „európai szociális modell” kifejezés megtévesztő, mivel az EU-tagállamok közötti intézményi-jóléti és gazdasági különbségek miatt nem beszélhetünk egységes rendszerről. Az európai szociálpolitika elsődleges leteleményesei továbbra is az egyes tagállamok, de az integráció működése során egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy nem különíthetők el a többi politikától, hanem éppen hogy szervesen kapcsolódnak hozzájuk. A fejezet kitér az amszterdami szerződés foglalkoztatáspolitikát érintő intézkedéseinek tárgyalására, bemutatja a luxemburgi folyamatot, vala-

mint az Európai Foglalkoztatási Stratégia főbb elemeit. Hangsúlyosan szerepel a szociálpolitikai jogalkotás témakörének és a lisszaboni szerződés foglalkoztatás- és szociálpolitikát érintő rendelkezéseinek, továbbá az említett közösségi politikák dilemmáinak ismertetése.

Az Európai Unió oktatási és képzési politikájának vizsgálatára irányuló tizenkettedik fejezet (szerzője: *Kengyel Ákos*) az oktatás és szakképzés tartalmi elemeit tárgyalja. Megállapítja, hogy az EU gazdasági versenyképességének megőrzése nagymértékben függ a humántőke minőségétől és az oktatás színvonalától. A tudományos-technológiai változások miatt ugyanis az ismeretanyag állandó megújítására van szükség, a szakképzés területén pedig a szakképzés minőségének javítása mellett a szakképzési rendszerek európai szintű átjárhatóságát kell biztosítani. A közösségi oktatási programok kialakítása során pedig döntő szerepet játszanak olyan tényezők, mint az egész életen át tartó tanulás feltételeinek megteremtése és a kutatói-hallgatói mobilitás megteremtésére irányuló stratégiák kidolgozása, amelyek nélkülözhetetlenek a foglalkoztathatóság növelése és a személyes fejlődés elősegítése szempontjából. A fejezet részletesen foglalkozik a közösség által kezdeményezett oktatási programokkal (Comenius, Erasmus, Leonardo da Vinci, Grundtvig, Jean Monnet), amelyek a tagországok közötti együttműködést, az oktatási rendszerek szerkezeti és tartalmi közeledését közvetett módon elősegíthetik. A fejezetet a felsőoktatás terén célként megfogalmazott Európai Felsőoktatási Térség megteremtésének vizsgálata zárja, a „bolognai folyamat” bemutatásával és a még fennálló problémák megvilágításával.

A mű tizenharmadik fejezete (szerzője: *Czékus Bálint*) a bel- és igazságügyi együttműködés témakörét helyezi vizs-

gálódásának középpontjába. A bel- és igazságügyi együttműködés megerősítése a hidegháborút követő világpolitikai környezetben bekövetkezett változásokkal (globalizáció felgyorsulása, nemzetközi terrorizmus, szervezett bűnözés és illegális bevándorlás elterjedése) magyarázható. A bel- és igazságügyi téren való együttműködés a maastrichti szerződés rendelkezéseinek megfelelően kormányközi alapokon nyugodott, azonban a szerződés által előírányzott politikai unió programjának megfelelően közösségi joggá vált, az Unió pedig egyre szélesebb hatásköröket szerzett ezen a területen. A fejezet hangsúlyozza, hogy a bel- és igazságügyi együttműködés során a tagállamok között létrejött érdekezonság miatt vált szükségessé ezen politikák harmonizációja. A szerző átfogóan bemutatja a schengeni joganyaggal elindított együttműködést, a maastrichti és amszterdami, valamint a nizzai és a lisszaboni szerződés bel- és igazságügyi együttműködést érintő főbb rendelkezéseit. Nagy figyelmet kap a hágai és tamperei intézkedéscsomag ismertetése, a menekültügyi és bevándorláspolitika, továbbá a polgári és büntetőügyekben kialakult igazságügyi és rendőrségi együttműködés értékelése is.

A közös kül- és biztonságpolitika értékelését a könyv tizennegyedik fejezete (szerzője: *Vígh László*) tartalmazza. A fejezet bemutatja a közös kül- és biztonságpolitika terén kialakuló együttműködés eredetét, tartalmát és fejlődését, különös tekintettel az együttműködés és a döntéshozatali rendszer sajátosságaira. A fejezet szerzője megvilágítja a közös kül- és biztonságpolitika terén fennálló nehézségeket (tagállamok eltérő nemzeti érdekei a külpolitikában, összetett intézményrendszer és döntéshozatal), amelyek megakadályozzák, hogy az Európai Unió egységesen lépjen fel a nemzetközi

politikában. Ugyanakkor a nemzetközi kérdésekben szükség lenne az Európai Unió részéről egységes álláspont és közös fellépés kialakítására, hogy az EU valóban globális szereplőként jelenjen meg a világpolitikában. Erre a lisszaboni szerződés hatályba lépésével már kedvezőbb keretek teremtődtek meg.

A mű utolsó, tizenötödik fejezete (szerzője: *Kengyel Ákos*) az uniós szintű közös költségvetés értékelését foglalja magába. A fejezet hangsúlyosan foglalkozik a közös költségvetésnek az egyes politikák gyakorlati megvalósíthatóságában betöltött szerepével és elemzi az EU költségvetésének legfontosabb elvi feladatait és céljait, valamint részletesen taglalja a költségvetés bevételi és kiadási tételeinek alakulását. A szerző kiemeli, hogy az elmúlt évtizedek során továbbra sem tisztázódott, melyek a közös költségvetés legfontosabb céljai, ráadásul a közös költségvetés a gyakorlatban csupán az EU nemzeti jövedelmének 1 százalékát teszi ki. A fejezet részletesen kitér az EU 2007 és 2013 közötti költségvetési időszakára vonatkozóan elfogadott kiadási tételeire és konkrét javaslatokat fogalmaz meg a kiadási tételek átcsoportosítására is (KAP támogatásának irányából a kutatás-

fejlesztés, az oktatás és a transzeurópai hálózatok irányába való elmozdulás). Az EU előtt álló legfontosabb célok figyelembevétele alapján indokolt változtatások a felállított forгатókönyveknek megfelelően számszerűsítésre kerülnek. A fejezet végül az uniós költségvetéssel kapcsolatos magyar érdekekre is rámutat.

A könyv összességében véve a közösségi politikákkal kapcsolatos szakterület legátfogóbb hazai munkájának tekinthető. A tizenöt különböző szakpolitikát érintő fejezetek egységes és logikus szerkezetet alkotnak. A munka nagy pozitívuma, hogy minden egyes fejezetben sor kerül a lisszaboni szerződés egyes közösségi politikákat érintő rendelkezéseinek ismertetésére, amely meghatározó fontosságú az integráció jövőbeli fejlődése szempontjából. A könyv multidiszciplináris (közgazdasági, jogi és nemzetközi kapcsolatok területét érintő) megközelítésével nemcsak a hazai jogi és közgazdász, illetve nemzetközi tanulmányok képzés hallgatói számára, hanem az Európai Unió szakpolitikái iránt érdeklődők, továbbá egyetemi oktatók és kutatók számára is hasznos ismeretekkel szolgál.

DOMONKOS ENDRE

Tervez, kalkulál, épít, teremt a vállalkozó
Vecsenyi János: Kisvállalkozások indítása és működtetése
Perfekt, Budapest, 2009.

„Álláskeresés helyett teremts magadnak munkahelyet!” – írta zászlajára immár egy évtizede a Budapesti Corvinus Egyetem Kisvállalkozás-fejlesztési Központja, támaszkodva professzora, *Vecsenyi János* tanításaira, közreműködésére és tankönyveire. E jelszó megvalósítását segíti e most kezünkbe kerülő kötet is. Persze senki nem lesz vállalkozó attól, hogy elolvas egy tankönyvet. De mindenki, aki vállalkozóvá kíván válni, tanulhat abból, amit a kötet tartalmaz, hogyan gondolkodik, tervez, kalkulál, épít, teremt a vállalkozó – olvashatjuk Vecsenyi könyvének előszavában.

Valóban, *A kisvállalkozások indítása és működtetése* című tankönyv ma idősebb, mint valaha, hiszen a korábbi gazdasági tanoktól eltérően, amelyek szerint a nagy hal megeszi a kis halat, napjainkban a kisvállalkozásoktól várják sokan, hogy gyógyírt hoznak a nem a nemzetközi válság által okozott, de általa méginkább kiélezett gazdasági bajainkra. Amikor a nagyvállalatok leépítenek, elbocsátanak, növelik a munkanélküliek táborát, a kisvállalkozások kiegyensúlyozó szerepet tölthetnek be a foglalkoztatás terén. Meglehet, e várakozások el túlzottak, az azonban kétségtelen, hogy a kisvállalkozások rugalmas és gyakran egyensúlyteremtő szereplői a piacnak. Hogyan tervezzünk, indítsunk és működtessünk sikeres, fenntartható, vagy életciklusa lezárultával eladható kisvállalkozást? Erről szól Vecsenyi könyve.

A könyv az alapfogalmak tisztázásával indít, azonban nem időz ezeknél túl hosszan, hiszen a szerző célja nem elvont tudományos monográfia, hanem tudományos igényű, de a gyakorlatban is

használható tankönyv, szakkönyv megírása. E törekvés jegyében végigköveti a vállalkozás teljes folyamatát. Az előkészítéstől és a cégbejegyzéstől, majd az indulástól a működésen át eljutunk az újrakezdésig, közben megtanuljuk, hogy melyek az értékteremtő események a vállalkozásban. Olyan nélkülözhetetlen ismeretekkel is találkozhatunk, hogy mire való egy cash-flow terv, vagy egy jó pénzügyi nyilvántartás. Gyakorlatiasságával a könyv szakmailag felülmúlja a témában eddig megjelent versenytársait, különösen, hogy nem amerikai vagy nemzetközi példákkal, hanem a legfrissebb magyar esetekkel teszi élvezetessé és közérthetővé mondandóját.

A szerző arra törekszik, hogy az elméletet élő magyar vállalkozások gyakorlati példáin keresztül mutassa be, ezáltal tegye emlékezetessé az olvasók számára. Arra is ügyel, hogy ne csak a sikereket (ebből szép számmal akad, pl. Fornetti, Profession.hu, Afford, NavNGo, Graphisoft, MEEX), hanem a bukásokat és kudarccokat is megismerjük (Csiki-Bege, Door Central, Hofstädter, Multiform, Babják és fia), hiszen ezekből gyakran többet lehet tanulni, mint a sikersztorikból.

A 90-es évek elején indult magyar vállalkozások napjainkban gyakori kihívásával, az alapító kiöregedésével, s így az utódlás kérdésével is behatóan foglalkozik Vecsenyi János. A Két Korona Hotel és a Bódi család példáján mutat be lehetséges megoldásokat, és a vállalkozás eladására is olvashatunk példát, az egyik magyar élelmiszeripari sikersztori, a Fundi esetét.

Gyakorló vállalkozóként a könyv olvasása közben rá-rádöbbenünk, hogy az

életben sokszor inkább ösztönösen és elhamarkodottan döntünk, ahelyett, hogy megszereznénk és összegyűjtenénk a döntéshez szükséges információkat. A könyv önértékelő kérdőívek / táblázatok segítségével vezeti az olvasót a döntésig vezető úton, a kezdő vállalkozónak segít összegyűjteni és rendszerezni az információk körét, amelyeket érdemes figyelembe vennie karrier-, életvitel- és vállalkozástervezése során, a döntés felelősségét egy szakkönyv persze már nem vállalhatja magára.

A konkrét vállalkozásvezetési tanácsok során olyan szintű részletesség is eljut a könyv, hogy meghatározza a delegálás négy feltételét. Pl.: „Csak akkor lehet feladatot átruházni másra, ha egyértelműen meghatározzuk a feladatokat.” Aki meg szeretné tudni a másik három feltételt is, az lapozza fel a könyv 289. oldalát!

A szerző maga is képviseli könyvében leírt állítását. „Bármilyen furcsán is hangzik, attól, hogy valamit máshol találtak ki, még lehet jó.” Hazai szerzők és kollégák munkái mellett idézi és felhasználja az élenjáró amerikai irodalmat is. Így irodalomjegyzéke akár önmagában is hasznos

és fontos segítség lehet egyetemi hallgatók vagy a vállalkozással szakmai érdeklődés okán foglalkozók számára.

Végezetül, érdemes a könyv egy házában még sajnálatosan ritka módszer-tani újítására felhívni a figyelmet. A szerző elkészítette a könyv internetes honlapját, amelyről a téma tanítását támogató anyagok, egy kurzus útmutatójától kezdve az egyes előadások slide-jaiig, számos dokumentum letölthető. E megoldással Vecsenyi egyidejűleg elébbemegy azoknak az esetleges kritikai megjegyzéseknek, amelyek netán azt vetnék a szemére, hogy az öt nagy fejezetre tagolódó tankönyv nem követi szolgálilag a hazai egyetemi szemeszterek 14 hetes időbeosztását.

Összességében egy kiváló, érthető nyelvezettel megírt, alaposan szerkesztett, tanulásra és tanításra egyaránt alkalmas könyvet vehetünk kezünkbe, és – egy vállalkozási tankönyv recenziójakor talán nem illetlenség megemlíteni – a hozzá hasonló tartalmú amerikai tankönyvek árának ötödéért!

CSAPÓ KRISZTIÁN–PETHEŐ ATTILA

Katt... és berr? Brrr!

*Robert B. Cialdini: Hatás - a befolyásolás pszichológiája
Budapest, HVG Könyvek 2009*

Robert B. Cialdini a meggyőzés szakembere. Azt kutatja, hogy milyen feltételek mellett nagyobb az együttműködésre való hajlandóságunk, ezen belül is mitől válunk a társas befolyás engedelmes áldozatává. Hivatását és érdeklődését – saját, széles körben elterjedt bon mot-já szerint – annak köszönheti, hogy egy mezőgazdasági állam német hagyományokat őrző városának lengyel emigránsok által lakott részében, olasz családban nőtt fel.

Nem Cialdini volt az, aki a személyközi befolyásolás taktikái mögött álló szociálpszichológiai, pszichológiai jelenségek elméleti hátterét kidolgozta és igazolta, de neki sikerült egységes keretbe fogni és egészsként felmutatni a különböző irányú szociálpszichológiai kutatásokat. Ennek az egységes elméleti keretrendszernek az érvényességét egyrészt önmaga is számos kísérlettel többszörösen alátámasztotta. Másrészt ezeket a taktikákat – saját bevallása szerint – testközelből vizsgálta. Három éven keresztül terepmunkát folytatott: marketing továbbképzéseken vett részt, ügynöknek és eladónak csapott fel a legkülönbözőbb területeken, autót, biztosítást és műanyag edényeket árult.

Cialdini hat olyan, általa „pszichológiai alapelvnek” nevezett tényezőt azonosított, amely olyan dolgok megtételére ösztönöz bennünket, amelyeket egyébként nem, vagy jóval kisebb meggyőződéssel tennénk. Ezek olyan rögzített viselkedésminták, amelyek a társas érintkezésben érvényesülnek, létük mind kognitív, mind motivációs oldalról magyarázható. Egyrészt alapjában véve elősegítik, hogy jobban megértsük a körülöttünk

lévő társas folyamatokat és megjósoljuk ezek lehetséges kimeneteleit. Ráadásul segítségükkel döntéseinkhez kevesebb információt kell gyűjtenünk és feldolgozunk. Harmadrészt hozzájárulnak az egyén társas énjének hosszú távú stabilitásához és elősegítik az egyén számára a csoportba való beilleszkedést. Az egyén megfelelő helyzetbe kerül, megkapja a kulcsingert... és együttműködik. Az automatizmusnak megfelelő körülmények között a belső program elindul. Katt... és berr. Cialdini egyik első példájában az anyjuk után csipogó pulykafiókákkal mutatja be ezt a folyamatot. Ahogy a tojó észleli a csipogást, védelmébe veszi a kicsiket. Etológusok egy kísérletben a pulykák természetes ellenségét, egy fiatal görénynt tettek a pulykák elé és közben felvételről bejátszották a csipogó hangokat. A tojók azonnal a szárnyaik alá vették a kis állatot. Csipogás – katt... és berr, a viselkedésminta automatikusan aktiválódott. Katt... és berr? Valóban ilyen egyszerű lenne? Cialdini szerint igen, legalábbis a hat darab „pszichológiai alapelv” esetében.

Kutatásai alapján ezek az emberek közti külső befolyást erősítő konkrét tényezők a következők: a kölcsönösség elve, a következetesség elve, a társadalmi bizonyíték elve, a vonzalom elve, a tekintély elve és a hiány elve.

A *kölcsönösség elve* az ember azon természetes késztetésére vonatkozik, hogy szeretjük visszaadni a szívességet. A kölcsönösség alapján az ember úgy segíthet a másiknak, hogy tudja, az valamikor viszonzni fogja a kapott segítséget, ez a különböző emberi kultúrák egyik egyetemes normája. A közösség fennmaradá-

sa érdekében az ember odafigyel a másokra, ha bajba kerül, mellé áll. Bízhat abban, hogy erőfeszítései nem maradnak viszonzatlanok, mert a társadalmi nyomás viszonzási kötelezettséget ró a segítség hasznélvezőjére. Széles mozgástérre talál az, aki erre építve igyekszik befolyásolni a többi embert. A kísérletek alapján már azt is tudjuk, hogy a potenciális hasznélvező hiába utasítja el a segítséget manipulációt sejtve, az interakció struktúrája addigra már megváltozott, szabadságát korlátozták, mert már tartozik valamivel a manipulátornak. A legtöbb ember a szívesség elfogadásakor érzett tartozásáért cserébe, hogy a belső kényelmetlenség érzésétől hamarabb szabaduljon, hajlandó nagyobb viszonzást adni, szándéka ellenére aránytalan cserébe bonyolódva. Mindez fordított irányban is ugyanúgy működik: a másik fél által adott engedményért mi is hajlamosabbak vagyunk engedni saját álláspontunkból. Cialdini szerint a kölcsönösség elvének kihasználóival szemben nem az a hatásos taktika, ha nem fogadjuk el a kezdeti ajánlatot. Fogadjuk csak el, de ettől függetlenül álljunk mindig készen arra, hogy újraértékeljük a helyzetünket, ha úgy érezzük, csőbe akartak húzni bennünket.

A *következetesség elve* arra épít, hogy legtöbbször szeretünk cselekedeteinkben, viselkedésünkben következetesnek látszani. Egyrészt a konzekvens együttműködő felet a körülöttünk lévők általában pozitívan értékelik, másrészt a következetesség megfelelő belső információfeldolgozási szabály az életben való eligazodáshoz, harmadrészt egy-egy bonyolultabb döntési helyzetben következetesen viselkedve nem kell újra és újra átgondolni ugyanazt a problémát, pénzt, időt, fáradságot spórolunk vele. A másokat meggyőzni szándékozók számára a következetesség előhívásához kulcsfon-

tosságú, hogy kezdeti elkötelezettséget építsenek ki. Ha az ember korábban – akár csak telefonon is – elkötelezte magát, hogy az adott autószalonban vásárol, hogy mindenképpen Amway terméket vesz, hogy a megfelelő diákszervezethez csatlakozik, hogy be fog menni a megbeszélte időpontra a biztosítótársaság legközelebbi irodájába azért, hogy ott jó pár dollárjától megszabadítsák, akkor a következetességi szabályt használva már csak végig kell terelni a vásárlás folyamán. Ugyanakkor nem minden kezdeti lépés váltja ki a remélt együttműködést, ehhez elsősorban aktív, nyilvános és erőfeszítéssel létrejött, belső motiváción nyugvó elkötelezettségre van szükség. Egy módon védekezhetünk azok ellen, akik akarataink ellenére, az elkötelezettségünkre és a következetességünkre építve bírnak rá bennünket együttműködésre. Az egyén természetesen azonnal észreveszi, hogy nem azt teszi, mint ami attitűdjeiből, énképéből következne. A tudatosítás pillanatában látnunk kell, hogy csak magunknak köszönhetjük azt a helyzetet, ahová jutottunk. Azért használhattak ki bennünket, mert a következetességünk rugalmatlanná tett bennünket az adott társas helyzetben. Ha tudjuk, hogy rosszabb kimenetbe jutnánk, vagy már jutottunk, akkor nyugodtan fordítsunk hátat a következetesség fontosságát szajkózó látszólagos elvárásoknak.

A társadalom és a gazdaság működésének egyik legalapvetőbb építőköve az utánzásos viselkedés. Cialdini némileg általánosan megragadva a jelenséget, *társadalmi bizonyíték* elveként nevesíti ezt a mentális programot. Ez az elv egy ragyogó ökölszabály: az ember különösebb gondolkodás nélkül inkább teszi azt, amit másoknál lát – és ezzel általában jobban jár, mintha a döntéséhez szükséges összes információnak utánajárna, és

a kapott információkat mérlegelve hozna csak döntést. Beszerzési vezetőként további készleteket rendel egy termékből csak azért, mert más vállalkozások is ezt teszik (bár itt, mint látni fogjuk, egy másik elv, a hiány elve is érvényesül). Jótékonykodik, ha a többiek is befizettek a munkahelyi étkező előtt álló adománygyűjtő asztalnál. Aggasztó, vagy éppenséggel bámulatos, hogy különösen könnyen dőlünk be minden erre építő eladási csapdának, ha az eladó képes elhithetni velünk, hogy korábban már nagyon sokan vásároltak az adott termékből, illetve cselekedtek hasonlóan. A „társadalmi bizonyíték” annál erősebben hat ránk, annál inkább hajlunk az érzékelt „többségi” vélemény elfogadására, minél bizonytalanabbak vagyunk a helyzet megoldását illetően, illetve minél jobban hasonlítanak hozzánk a „mintaadók”. Cialdini itt a hírhedt guyanai, jonestowni tömeges öngyilkosságokat hozza fel példaként. A David Phillips által vezetett szekta tagjai, miután az USA kongresszusi vizsgálóbizottságának hozzájuk látogató tagjait megölték, egymás után ittak egy mérgezett málnaszörppel teli tartályból. Itt gyermekes családokról, több száz emberről volt szó, akik borzalmas cselekedetét Cialdini szerint nem lehet egyszerűen azzal magyarázni, hogy a tekintélynek engedelmessé váltak. Senki nem kényszerítette őket rá, akár el is menekülhettek volna, mint ahogy egy elenyésző kisebbség, néhány ember ezt meg is tette. A szekta tagjai azon a végzetes napon a tartály köré gyűltek. Elhangzott a vezetők kérése, és szépen sorban, nyugodtan, egymás után váltak ki emberek a tömegből. Odasétáltak a csaphoz, megittatták gyermekeiket, majd maguk is kortyoltak a szörpből. Az első vállalkozókat lehetséges, hogy a tekintély, vagy saját fanatizmusuk vezette. De a tábor lakóinak többsége, látva a többiek példá-

ját, engedelmesen követte őket a halálba. Az utánpótlás számos társadalmi-gazdasági jelenség fenntartója, belső mechanizmusa „vegytisztán”, más hatás, például csoportnyomás, vagy a tekintély hatása nélkül is bizonyosan jelen van például a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók iskolaválasztásában, vagy éppenséggel az újratermelődő szegénységben. A szervezeti kultúra továbbadásában is, például ahogy az egyetemen egy karon az idősebb, vezető oktatók a diákokhoz, illetve más tanárokhoz viszonyulnak, az végighullámzik a fiatalabb oktatókon, a demonstrátorokon, a hallgatókon, az egész karon. A társadalmi hatás ellenszereként saját érzékenységünk fejlesztése szolgálhat: világosan felismerjük, ha a hozzánk hasonlóktól valamilyen mintát lesünk el és mielőtt automatikusan alkalmaznánk, megvizsgáljuk annak hitelességét, igazságtartalmát.

Könnyebben mondunk igent azoknak, akiket kedvelünk és ismerünk, erről szól a *rokonszenv elve*. A legmélyebb hatás, az együttműködés elérése érdekében tehát nem kell mást tennünk, mint minél vonzóbbá, szerethetőbbé tennünk magunkat. A talán kevésbé váratlan és kevésbé eredeti alapelvet Cialdini azonban olyan kutatások fényében mutatja meg, amelyek feltárják előttünk, hogy milyen tényezők mentén érdemes rokonszenvet keltenünk magunk iránt. A szerethetőséget erősíti a szép külső, amely a „glóriaefektus” révén azt a benyomást kelti másokban, hogy nemcsak testi, de szellemi, vagy lelki tulajdonságaink is kimagaslóak. Vonzóbbak számunkra azok az emberek és könnyebben mondunk igent azoknak, akik hasonlóak hozzánk, illetve akik dicsérnek bennünket. Rokonszenvesebbek a már ismert, korábban megszokott emberek és dolgok, elsősorban akkor, ha a múltban pozitív körülmények között találkoztunk. Rokonszenvet kelt a társítás

is, amikor egy kimagasló értéket képviselő tárggyal, vagy emberrel próbáljuk az általunk eladandó terméket, vagy teljesítményt előnyösnek beállítani. Valószínűleg ezért reklámozza magát egy gyári pudingkészítmény az egészségtől kicsattanó arcú Egerszegi Krisztinával, vagy az egyetemeken a különböző szakmai diák-szervezetek egy-egy közéleti, vagy rangosabb vendég meghívásával. A rokonszenvből fakadó nemkívánatos hatás csökkentésére Cialdini szerint a legjobb gyógymód, ha időben felfigyelünk az „indokolatlan rokonszenv” érzésére az együttműködés kezdeményezőjével kapcsolatban és megvizsgáljuk magunkban, hogy a szimpátia szokatlanul erős-e a körülményekhez képest, vagy az valóban az ajánlat feltételeiből fakad.

Az ötödik alapelv *a tekintély elve*. Sokszor minden további gondolkodás nélkül engedelmessé válunk a vélt vagy való tekintélynek és ez kiszolgáltatottá tesz bennünket az élet minden területén. *Stanley Milgram* klasszikus engedelmeségi kísérletei azt az eredményt mutatták, hogy egészséges pszichéjű felnőtt emberek többsége saját legjobb meggyőződésével szemben hajlandó általa súlyos, életveszélyes sérüléseknek gondolt áramütésekkel sokkolni más embereket – pusztán csak azért, mert az adott kísérleti helyzetben a tekintélyszemély erre utasította. Az alanyok tiltakoztak, némelyek erősen izzadtak, mások idegesen nevettek, de legtöbbször végrehajtotta a kísérletvezető által adott feladatokat, mert a tekintély elismerésének társadalmi nyomása erősebbnek bizonyult, mint saját lelkiismeretük hangja. A tekintélynek való engedelmisség legtöbbször jó ökölszabály. Egyrészt kiskorunktól fogva erre szocializálnak bennünket, a társadalmi hierarchiakat elfogadva messzebbre jutunk az együttműködésben. Másrészt sokszor nem véletlen, hogy kiből lesz

tekintélyszemély, alárendelt helyzetünket elfogadva tanulhatunk tőle, vagyont vagy egyéb jutalmat szerezhethetünk. Érdekes, hogy sokszor elég a tekintély szimbólumait alkalmazni az ökölszabály előhívásához. Valaki megfelelő címet, vagy rangot használ, megfelelő módon öltözködik, vagy státuszszimbólumként is funkcionáló vagyontárgyat birtokol, véleményét nyilvánít, vagy kér tőlünk valamit, katt... és berr. Mi elfogadjuk a véleményt és teljesítjük a feladatot. A kísérletek azt is kimutatták, hogy akik engedelmessé válnak a tekintély szimbólumainak, azok egyébként alábecsülik azt a hatást, amit a tekintély lélektani nyomása rájuk gyakorol. Ha a tekintély elvével próbálnak befolyásolni bennünket, ebben az esetben is a tudatosítás a legjobb fegyver. Cialdini két kérdés feltételét javasolja. Egyrészt tisztázni kell, hogy a tekintéllyel operáló valóban szakértő-e? Nemcsak az őt körbevevő szimbólumok miatt tűnik szakértőnek? Másrészt végig kell gondolni, hogy ha szakértő, akkor megbízhatunk-e benne. Cialdini itt több olyan értékesítési stratégiát ír le, ahol az autókereskedő, vagy a kompetens pincér valódi szakértőként sietett a vásárló segítségére és látszólag a „saját kárára”, elfogultság nélkül tájékoztatta őket a rendelt termékről. „Uram, nem tanácsolom azt a motortípust; többen rendelték korábban és mindig probléma volt vele.” Vagy „Uram, kitűnő választás a marhatokány, de most nem javaslom; valami miatt ma este a séf elsózta.” Cialdini szerint ezek a tekintély hatására építő taktikát alkalmazó személyek tipikus mondatai. Bár valóban szakértők a maguk területén, érdemes kétszer is átgondolni, hogy milyen irányba terelik figyelmünket és döntéseinket.

Cialdini listáján az utolsó, de nem kevésbé nagy hatású alapelv *a hiány elve*. Eszerint eleve nagyobb értéket tulajdonítunk azoknak a dolgoknak, amelyek

szükségesen állnak rendelkezésre. Két mechanizmus játszik ebben közre. Egyrészt a valóban hiánycikknek számító javak értéke eleve magasabb. Másrészt szubjektíven is sokkal nagyobb értéket tulajdonítunk valaminek, ha hirtelen kevésbé hozzáférhetővé válik, mert hiányával úgy érezzük, hogy személyes szabadságunkat, mozgásterünket korlátozták. Álláspontját illusztrálandó szellemes példaként említi Cialdini a politikai cenzúra mindenkori hatását: ha egy addig szabadon hozzáférhető írást a cenzúra hirtelen betilt, akkor – függetlenül tartalmától – automatikusan megnő az érdeklődésünk iránta. Két tényező erősíti fel különösen az alapelv hatását. Egyrészt ha az adott dolog úgy válik hiánycikké, hogy korábban bőségesen rendelkezésre állt. Erre építve szokták körbehívni értékesítők a nagyobb felvásárlóknál dolgozó kapcsolattartókat és bizalmasan közölni velük, hogy ebből és ebből a termékből most érdemes rendelni, mert a következő időszakban nem gyártanak belőle, vagy a nyersanyagok ára felmegy. Másrészt menthetetlenül beindul az automatikus reakció akkor is, ha úgy érezzük, hogy a szűkös javakért versengünk egymással. Akár tudatosan, akár nem, de ezt alkalmazza az a tanár, aki nagyon kevés hallgatót dicsérően kiemel a csoportból, a többieket finoman lehordja, vagy nem vesz róluk tudomást. Világossá válik, hogy a tanári dicséret hiánycikk, és a eredménybeli jobb osztályzatért pedig beindul a verseny a tanulók között, függetlenül attól, hogy a legtöbb esetben az osztályzatot írásbeli vizsga dönti csak el. Az ellenszer ebben az esetben is úgy szól: vedd észre, hogy elindult benned a mag-

nószalag. Ha izgatott remegést érez magában az ember, mert valamiről azt halotta, hogy kevésbé lesz számára elérhető, akkor biztosak lehetünk abban: valaki szándékosan, vagy éppen cél nélkül, de a hiány elvével operált, és a hatásnak mi voltunk az alanyai.

Cialdini gyakorlati célja az alapelvek azonosításával persze nemcsak az, hogy lerántsa a leplet a „hivatásos befolyásoló”, az üzletemberek, a politikusok, a média manipulációs eszközeiről. A szándékolt befolyás ellenszérumaként mindenhol első helyen szerepel a tudatosság. Cialdini egyrészt arra hív fel, hogy viselkedjünk tudatos fogyasztóként, állampolgárként és mindig figyeljünk fel, amikor valaki olyasvalamire próbál meg rávenni bennünket, amit egyébként nem tennénk, „nekünk, a gyanútlan félnek minden eszközzel szembe kell szállnunk az efféle mesterkedéssel.” Ugyanakkor Cialdini nem a marketing, a beszerzési menedzserek, az ügynökök, vagy a politikai tanácsadók ellen írta könyvét. Kutatásaival éppen annyira nekik is üzen, mint a fogyasztóknak. A tudatosság, a manipuláció elkerülése számukra a munkájukban fontos. Nemcsak azért kell felvenni a harcot az ilyen torzítások ellen, mert csalás áldozataivá válhatunk, legyen szó vásárolásról, mosópor megvásárlásáról, egy befektetési döntésről, vagy éppen egy manipulatív szakpolitikai javaslatról, amit éppen tárgyal az országgyűlés. A csalás elkerülése mellett meg kell védenünk magukat az ökölszabályainkat is, mert jól szolgálnak bennünket az élet egyéb területein és hozzájárulnak a közösség hosszú távú fennmaradásához.

WIESZT ATTILA

**A KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR IDEGEN NYELVŰ TANTÁRGYI KÍNÁLATA A
2009–2010-ES TANÉVBEN II.**

A tantárgy címe	A tantárgyért felelős oktató(k)	A tantárgyért felelős tanszék
International Business Strategy	Lukács Gábor	vendégoktató
International Economic Policies	Simai Mihály	Világgazdasági Tanszék
International Economics	Magas István, Szent-Iványi Balázs	Világgazdasági Tanszék
International Financial Management	Magas István	Világgazdasági Tanszék
International Financial Markets	Benczes István	Világgazdasági Tanszék
International Organisations - Economic Diplomacy	Szent-Iványi Balázs	Világgazdasági Tanszék
International Political Economy I.	Stephan J. Wirtz	Világgazdasági Tanszék
Local Government Regulation and Finance	Stecné Barati Izabella	Közszerzői Tanszék
Macroeconomics	Szabó-Bakos Eszter, Walter Vanthielen	Makroökonómia Tanszék
Marketing Research	Hina Khan	vendégoktató
Microeconomics	Bara Zoltán	Összehasonlító Gazdaságtan Tanszék
Multivariate Data Analysis	Kovács Erzsébet, Szüle Borbála	Operációkutatás és Aktuárius-tudományok Tanszék
Public Finance in Transition	Hőgye Mihály	Közszerzői Tanszék
Public Policy Analysis - The Argumentative Approach	Váradai László	Közszerzői Tanszék
Public Policy Process in Central and Eastern Europe	Jenei György	Közszerzői Tanszék
Quantitative Methods	Keresztély Tibor, Kotosz Balázs	Statisztika Tanszék
Regional Industrialization in Europe (18–20 th centuries)	Pozsgai Péter	Mikroökonómia Tanszék
Regional Political Economy	Stephan J. Wirtz	Világgazdasági Tanszék
Social Choice and Fair Division	Mala József, Tasnádi Attila	Matematika Tanszék
Social Policy and Welfare Politics	Peter Herrmann	vendégoktató
Social Psychology in Organizations	Wieszt Attila	Mikroökonómia Tanszék
The Cohesion Policy of the EU	Nagy Sándor Gyula	Világgazdasági Tanszék
The Globalization of World Politics	Tétényi András	Világgazdasági Tanszék
The Political Economy of European Integration	Mike Károly	Közszerzői Tanszék
Topics in Public Finance	Heinz-Dieter Wenzel	vendégoktató
Understanding International Economic Order	Kutasi Gábor	Világgazdasági Tanszék

MÓRA FERENC: VASÚT AKAR LENNI

Nem sok reményem van rá, hogy klasszikus legyek valaha, s ebben az a jó is megvan, hogy éniattam egy gyerek se fog ríva fakadni az iskolában. Rossz rágondolni, mi lenne abból, ha például ezt a címbeli mondatot elemeztetnék valaha az unokámmal. „Vasút akar lenni.” Miről állítunk itt valamit? A vasútról. Tehát a vasút az alany. Mit állítunk a vasútról? Azt, hogy akar. Mit akar a vasút? A vasút lenni akar. Hm, csak hogy ez egészen más ám, mint az, hogy „vasút akar lenni”. Aztán meg micsoda különös vasút az, amelyik máris akar, pedig még meg sincs? Itt valami hiba van, vagy a grammatikában vagy a logikában. Mégiscsak klasszikus mondat ez, akárki szerkesztette.

Hát én elhárítok magamtól minden felelősséget. Nekem csak annyi részem van benne, hogy amint kiértünk a kőházak közül, és a homokon meglassúdott a kocsizör-gés, megkérdeztem Mártont, a város kocsisát:

– Mi újság erre kifelé, Márton?

Márton csak úgy a szája sarkával szólt hátra a zászlós bajusz alul:

– Vasút akar lönni.

Ez csakugyan így van, mióta eszemet tudom, azóta itt mindig vasút akar lenni. Akkora errefelé a határunk, hogy a régi németek választófejedelemséget csináltak volna belőle, kettőt, s negyven esztendeje beszélgetik a népek, hogy vasút kellene ide. Nem olyan uraknak való, amelyik azt mondja, hogy „fuss-fuss-fuss”, hanem olyan szegényemberes, amelyiknek az a szavajárása, hogy „csak-csak-csak”. Olyan kis kávédaráló, amelyiken a kultúra egy kicsit kiszagolna a városból a tanyára, a búzácska, a tejecske, borocska pedig begurulna a tanyából a városba. Mert hiszen a lovacs-kán is behozzák az egyet-mást a hetipiacra, csak hogy akkor a lovacs-kákat be kell fog-ni már este tizenegy órakor, hogy reggel ötre a búzapiacon lehessen szidni a kutya teremtését annak, aki a kátyút kitalálta. (A jó Isten semmit se vesz rossz néven, ami szívből jön, s különben is azt a kis káromkodást leimádkozza az asszony a fekete Máriánál, míg a gazda föltekinti a pálinkás zsidót.) Hiszen minden jól van úgy, ahogy van, de mégiscsak más lenne az, ha ott pöfögne el a gőzös a tanya sarkán, és ahhoz lehetne igazítani az órát. Aztán meg az is szép lenne nagyon, hogy bakterház is lenne a kukoricák közt, és ott állna a bakter, és piros zászlóval köszönetetne a gazdáknak és gazdasszonyoknak, akik emberségesen visszabólongatnának. A nagy vasúton az ilyes-mi nem szokás, az az államé, ahhoz semmi közünk, de az egészen más, ha az ember a saját tanyai vasútján ül. Akkor kötelessége visszaköszönni a bakternek, hozzágondol-ván azt, hogy „no, látod, téged is mink töttünk úrrá!”.

Nem, azt nem lehetne mondani, hogy a tanya ne kívánta volna a vasutat, mert már követnek is csak azt választotta meg, akinek a tarisznyájában benne zötyögött a kis-vasút. Sőt akadt olyan agyafúrt városi úr is, aki azon kezdte a programbeszédét, hogy amint fölállt a hordóra, a két ujját a szájába tette, és elkezdett füttyögni és tappogni a hordón. Persze, ez csak tökéletlenség volt, és nagy nevetség lett belőle. Hanem az már komoly dolog volt, hogy nagy tanyai deputációk jártak a városi uraknál, ajánlván életüket és vérüket a vasútért, mindenféle hozzájárulások formájában.

– Jó szívvel adnánk a sarcot, csak füttyülne már az a vasút! – mondta a szószóló, Futós Bárány Pál. (Nem ő volt a futós, hanem a lova, amelyikkel díjat nyert valami úrlovasversenyen. Nagy botrány volt az annak idején, urak és úrlovak egyformán föl-

háborodtak e paraszt arcátlanságon. Bárány Pál nem kevésbé volt fölháborodva, de mint okos ember, csak a babérkoszorús lóba szúrta bele a vasvillát, a magyar lótenyésztés nagyobb dicsőségére.)

- Derék beszéd - szorongatta a kint való magyarok kezét akkori polgármester urunk -, ha valami közbe nem jön, jövő ilyenkoron sorát kerítjük a tanyai vasútnak, csak addig szavukat ne felejtsek kendtek.

Azonban közbejött a háborúcska, s a város urai csak most törték rá a kórót, hogy hadd szaladjon hát végre a tanyai vasút, amelyik olyan régen lenni akar. Meg is szavaztuk a közgyűlésen mindnyájan - csak éppen a tanyai városatyák mondtak vétót. Nekik bizony nem kell a vasút, se testüknek, se lelküknek. Csináltassa a város, ha olyan sok az elhajigálni való pénze, de egy szem búza nem sok, ők annyival érőt se adnak hozzá, van a népen anélkül is elég nagy sarc.

Hát ehol, ezért mondja a Márton kocsis, hogy „vasút akar lönni”. Ami annyit tesz, hogy lehet, hogy lesz, lehet, hogy nem lesz, az ördög jobban tudja. Éppen azért zötyögtetjük ki magunkat a városból ketten-hárman az Isten háta mögé, hogy szót értsünk a nép véneivel, vegyék elő a jobbik eszüket.

Az a baj éppen, hogy a véneket kell megdolgoznunk. Azokkal a fiatalabb gazdákkal, akik végigverekedték a háborút, országot-világot láttak, vasutat építettek a muszkának a Murman-parton vagy Turkesztánban - azokkal könnyebben boldogulnánk. Csakhogy azoknak nincs szavuk a vének tanácsában. Itt kis-ezüst, nagy ezüst, beforrott seb, megcsontult kar nem számít semmit. Várják ki az idejüket, döglik a ló, ürül a hám - így mondják azt magyarul, hogy *le roi est mort, vive le roi* -, majd sor kerül rájuk is.

Ahogy ülünk az eperfák hűvösében, és végignézek a kopasz fejeken, a gubancos fehér üstökökön, a bicskával faragott kemény arcokon, Jeruzsálemi Endre királyunk jut eszembe. Azt nyomorították meg szegényt ilyen nyakas magyarok, mikor az aranybullát kiadatták vele. Csupa nádor-, országbíró-, zászlós-fej ez, csak éppen a lábakra kellene kordován-csizma és a gatyakorcra pirosbársony-tokos szablya. Az Árpád-kori suba, az megvan, de az még a pogány Árpádok idejéből való lehet, talán már Lehel vezér annak a bőrébe törülgette a zsíros ujját, ami tudvalevőleg igen jót tesz a bőrnek. Most Futós Bárány Pál vacog az ősi subában, noha nemcsak a kánikula fűti a kiszáradt vénséget, hanem a szónoki hevület is. Még mindig ő a főszóvivő, és őhöz intézi a szót barátom, a mérnök is, aki számokkal bizonyítja neki, hogy mi minden jót lehet várni a kisvasúttól.

- Azt mongya mög inkább, ócsóbb lössz-e a tojás, vagy drágább lössz? - akad bele egy pogácsaalmaképu országnagy.

- Hát persze hogy olcsóbb lesz - kottyantja el az igazságot a mérnök.

- No ugye? - villan végig a pogácsaalmaképu gyíkszeme a többiekén. - Mőg-mondtam én, hogy azért csinálják az urak az egészet.

- Szamárságot mondott kend - tüzesedik neki a mérnök, és elmagyarázza, hogy nemcsak a tojás lesz olcsóbb, ha vasúton vihetik be, hanem a nadrágszíj is olcsóbb lesz, ha vasúton hozhatják ki.

Igen szép közgazdasági stúdium volt. Smith Ádám bizonyosan nagy kedvét lelte volna benne, de mire a mérnök a végére ért, akkorára a vének fele eloldalgott, s aki ülve maradt is a gypszelelen, szívatlan lógatta fogatlan szájában a pipát.

Egy aszaltkörteképu törzsfőnök elásította magát:

- Nem ér az semmit, mérnek úr. Nem vasút köll mán minekünk, hanem Szent Mihály lova.

No, gondoltam magamban, most már helyen vagyunk. A szívéhez kell a népnek beszélni, nem a fejéhez. Ha már az eschatológiánál tartunk, akkor én is szót kérek.

- Nézzék, emberek, még a halál is testhezállóbb lesz, ha beléegyesülnek a vasútba. Öregpapot lehet hozatni a városbul, püspöksüvegben.

A siker teljes volt. Az ősz bajuszok megrezegtek az alájuk bújó mosolytul, és a pipák is fölpezsdülve szortyogtak. Futós Bárány Pál azonban kiköhentett a subából, és az öreg bajuszok megint komolyra berzedtek.

- Kérdőznék egyet az uraktul, ha möghallgatnák.

- Mondja, mondja, Pál bátyám - fordult vele szembe a mérnök.

- Hát nézze, én telente bent lakok a városban, a házamban. A tehenek is bent telelnek. Eddig úgy vót, hogy ha a takarmány elfogyott, akkor kiüzentem a bérösnek, hogy hozzon be egy szekér takarmányt. Hát most mán hogy lössz az, ha vasút lössz?

- Hogy hogy lesz?

- Hát a bérös ül be a gőzösbe a szekérrel, vagy a teheneket vasútaztatom ki a tanyára?

- De bolondokat beszél kend, bátya! Hát úgy lesz, mint eddig volt. Kiüzen kend a béresnek, hogy hozzon be takarmányt.

- No, látja! - kapta föl az öreg a fejét. - De akkor mög mire való a vasút, ha most is csak úgy lössz, mint azelőtt vót?

Itt aztán csakugyan meg kellett adni magunkat.

- Fogjon be, Márton! - kurjantott a mérnök mérgesen a kocsisunknak. - Az Isten se tudná ezt az értetlen népet meggyőzni.

- No-no - mondták csendesesen a vének -, hiszen mondott szóbul ért az embör, nézzék.

Letappogták magukról a homokot, kiszedegették a ruhájuk aljába ragadt bojtort, s mire Márton előállt a kocsival, Futós Bárány odatotyogott hozzánk.

- Nagyon sietnek?

- Szeretnénk délre otthon lenni.

- Mondok, ha mögvárnák, még tisztát vöszünk egynéhányan, bevihetnének bennünket a polgármestör úrhon. Látom, jó férös kocsijuk van.

- A polgármester úrhoz? Hát mit akarnak kendtek tőle?

- Fölkérjük, hogy ha mán rátörték a kórét arra a vasútra, legalább egy mögállót nekünk is juttassanak belűle. Mindönokvetetlen.

(Tápei furfangosok, Szépirodalmi, Bp. 1962)

ENGLISH ABSTRACTS

László CSABA: ECONOMIC THEORY AND POLICY AFTER THE CRISIS

In 2008-2009 all advanced countries used state intervention and the stimulation of demand as the main tools against the crisis. In the new decade however questions related to exit strategies started to emerge, or to be more precise, questions on how to drain the excess demand and toxic assets from the economy without causing stagflation or further recession. In this paper we address the situation from a theoretical point of view and attempt to draw up a potential remedy. We argue that the real solution lies in returning to rule-based practices, and not the continued use of improvisation.

György SURÁNYI: MISTAKEN DIAGNOSIS, MISTAKEN THERAPY

The insufficient level of foreign exchange reserves was the main reason why Hungary was forced to seek external assistance in the fall of 2008, after the eruption of the global financial crisis. In contrast however, the Hungarian Government, the Central Bank, as well as many analysts maintained that the reason of the country's vulnerability was high government debt and large unsecured foreign loans. This mistaken diagnosis was followed by a mistaken therapy. The Government endeavored to decrease the budget deficit much more than necessary, mainly due to pressure from the international financial institutions. This led to a deepening of the crisis. Hungary was one of the first casualties of the crisis because due to the misled strategy of the past years the Central Bank's reserves of foreign exchange were too low. It could not fulfill its role as lender of last resort. Its orthodox thinking did not allow it to use innovative measures in order to help finance private investments. Therefore, it was not just fiscal policy, but also monetary policy that contributed to Hungary's recession.

István BENCZES - Gábor KUTASI: THE SUSTAINABILITY OF FISCAL POLICY AND A RULE-BASED ECONOMIC POLICY

The concept of sustainability has been rediscovered in the literature of public finances only in the last two to three decades. This trend can be traced back to two main reasons. First, the pursuit of fiscal policy proved to be relatively disciplined until the 1960s. The two oil crises and the inadequate policy responses caused fiscal deficits to become permanent, and debt-ratios accelerated severely, which reevaluated the importance of maintaining fiscal discipline. Second, and not independently from the deteriorated fiscal performance, a dramatic change evolved in economic theory as well. Monetarists' critique and its radical form, new classical macroeconomics, both came to the conclusion that short-sighted opportunistic

policy-makers were tempted to mismanage the economy. Accordingly, the effectiveness of discretionary fiscal policy has been questioned seriously, too. The article aims at discussing the interrelatedness of these twists, based upon the forthcoming volume *Költségvetési pénzügyek - Hiány, államadósság és fenntarthatóság* (Fiscal policy - Deficit, debt and sustainability), to be published by Akadémiai Kiadó (Budapest).

György INZELT: IN MEMORIAM PAUL SAMUELSON

The article provides an overview of the late Paul Samuelson's life and work, focusing on presenting his contributions to economics. A short review is also provided on how fellow economists think about his legacy.

Erzsébet NOVÁKY: 40 YEARS OF FUTURES RESEARCH IN HUNGARY

2008 marked the 40th anniversary of institutionalized futures research and university level education in Hungary. In 1968 at the Karl Marx University of Economics, professor Géza Kovács held the first research seminar on the topic. The initiative was innovative at the time and had a large impact. It motivated the creation of futures research centers in many other universities around the country. Most researchers in the field today consider professor Kovács's pioneering research as the cradle of futures studies in Hungary.

Zoltán PITTI: THE ECONOMIC CRISIS AND CHANGES IN THE EU MEMBERS' TAX POLICIES

The world economic crisis has not let the EU members untouched. Production has greatly regressed, many companies were closed down, the unemployment rate has increased, social tension became stronger, and the budget deficit grew in most of the countries. The most important members of the EU answered faster to the challenge of the crisis, therefore steps of economic incentives and budget retrenchments were introduced. The author analyses how the EU-27 countries used indirect regulation methods as tax and contributions regulation among the other crisis management steps, and studies its effects on the harmonization programs of the Community.

Andrea SZALAVETZ: RELOCATION AND LOCAL SUBSIDIARY EVOLUTION - CASE STUDY OF A HUNGARIAN AUTOMOTIVE SUPPLIER

This paper investigates subsidiary charter evolution of an automotive supplier firm in Northern Hungary. The case supports conclusions presented in international business literature that local subsidiaries' development depends not only on the

mother companies' strategic decisions but also on the entrepreneurial behavior of the local management. The improvement of the local subsidiaries' position within their mother companies' global production networks is determined by the broadening of subsidiaries' business functions and not necessarily by the expansion and/or technological upgrading of local production. A key lesson of the case is that the global organization of corporate functions does not necessarily lead to their centralization at headquarters level. Striving for global optimization does not exclude that peripheral companies be responsible for certain global business functions.

Oliver KOVÁCS: FISCAL SUSTAINABILITY AND CONSOLIDATION - THE CONTRADICTION CASES OF PORTUGAL AND FINLAND

The study focuses on consolidations which facilitate fiscal sustainability through the analysis of Portugal and Finland. On the basis of evidence stemming from the economic literature and empirics we intend to point out those factors which increase the likelihood of the occurrence of the Kaldor-Hicksian effective expansionary fiscal adjustment. Our study calls the attention to the perceptible paradox between the conventional wisdom of new political economy - depicted by Alesina and Drazen - and the examined cases through the illustration of two consolidations being in diametrical opposition.

Boglárka ANGYAL: A MICROECONOMIC PERSPECTIVE ON FOREIGN AID. IS AID A PRIVATE OR A PUBLIC GOOD?

The present paper examines foreign aid from a microeconomics perspective. Its starting point is the assumption that aid itself is a good which is useful for both the one who gives it and who receives it. For the two consumers - the donor and the recipient - aid has different characteristics: on the one hand for the recipients it is basically a private good, on the other hand for the donors it presents itself as a public good. Since the supply of public goods always falls short of demand due to the lack of excludability and rivalry, this is one of the reasons for the insufficient supply of foreign aid.

Judit ADLER: CHARACTERISTICS OF THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM

There are several reasons why the functioning of the social protection system, including its costs and benefits, have become an issue of debate in Hungary. Due to the need of creating financial stability, the government was forced to cut expenditures in the social care system. On the other hand, the lobbying of social interest groups, as well as slow economic growth, and the decrease in real incomes raised the issue of decreasing tax and social security burdens. In such situations the proximity of market wages and social benefits causes not only bad incentives, but

also leads to social discontent. The economic crisis also put pressure on the government to rethink the social protection system. In order to provide funds needed for combating the crisis, social expenditures will have to be cut further.

Geert BOUCKAERT: RESEARCH IN PUBLIC ADMINISTRATION FOR THE FUTURE

In February 2010 Corvinus University of Budapest granted the title of doctor honoris causa to Geert Bouckaert, professor of public administration at the Catholic University of Leuven. Professor Bouckaert played an important role in the development of public administration science in Europe, and has long standing relationships with our university's Department of Public Policy and Management. This paper contains the lecture delivered by professor Bouckaert when granted his honorary doctorate. In the paper he assesses the future of public administration research and education, including the main challenges and potential answers. The paper was originally published in the 2010/1 issue of Corvinus University's English language journal, *Society and Economy*.

SZERZŐINKHEZ

A Köz-Gazdaság szívesen fogad a közgazdaságtudomány tárgykörébe tartozó minden olyan tanulmányt, amely hozzájárul a hazai közgazdasági gondolkodás fejlesztéséhez. A kéziratok elkészítésekor a szerkesztőség a következőket kéri figyelembe venni:

A tanulmányokat elektronikusan kérjük elküldeni (balazs.szentivanyi@uni-corvinus.hu címre), lehetőleg MS Word (doc) formátumban

- Egy tanulmány átlagos hossza 1 szerzői ív (40 ezer karakter, szóközökkel együtt). Kérjük szerzőinket, hogy ettől legfeljebb kismértékben térjenek el felfelé.
- A tanulmány rendelkezzen rövid, legfeljebb 100 szavas összefoglalóval, amelyet angolul is el kell készíteni.
- A fejezetcímeket arab számokkal kérjük jelölni. Az alfejezetek esetén a főfejezet sorszámát is meg kell adni: 1, 1.1., 1.1.1., 1.2.2. stb.
- Az ábráknak legyen aláírása, a táblázatoknak címe, illetve legyenek arab számokkal sorszámozva. A táblázat vagy ábra tartalma lehetőleg legyen a főszöveg ismerete nélkül is értelmezhető. Minden esetben szükséges az adatok forrását feltüntetni az ábra vagy a táblázat alatt. *Az ábrák legfeljebb két szintet tartalmazzanak.*
- Egyenleteket, képleteket a sorok jobboldalán zárójelbe tett arab számokkal kell jelezni: (1), (2) stb.
- Hivatkozások, jegyzetek
 - A hivatkozásokat a főszövegben, szögletes zárójelben kérjük megadni [szerző évszám] formátumban. Pl: [Szentés 1999]
 - Pontos idézeteknél minden esetben szükséges megadni az oldalszámot is [szerző évszám: oldalszám] formátumban. Pl. [Szentés 1999: 312]
 - A jegyzetek a főszöveg kiegészítésére szolgálnak, számukat a feltétlenül szükséges minimális szintre kérjük csökkenteni.
- Hivatkozott irodalom: a tanulmány végén kérjük felsorolni a szövegben hivatkozott irodalmakat az alábbiak szerint:
 - Könyvek
Szerző neve (kiadás éve): *Cím dőlt betűkkel*. Kiadó, kiadás helye
pl: Szentés T. (1999): *Világgazdaságtan*. Aula, Budapest
 - Könyvfejezetek
Szerző neve (kiadás éve): „Fejezet címe idézőjelek közt”. In: Szerkesztő neve: *Kötet címe dőlt betűkkel*. Kiadó, kiadás helye
pl. Stern, N. és Stiglitz, J. (1997): „A Framework for a Development Strategy in a Market Economy” in: Malinvaud, E. (szerk): *Development Strategy and Management of the Market Economy*. Oxford University Press, Oxford
 - Folyóiratcikkek
Szerző neve (megjelenés éve): „Cím idézőjelek közt” *Folyóirat neve dőlt betűkkel*. évfolyam(szám): oldalszámok.
pl: Kydland, F. E. (2006): „Aggregált mennyiségi elmélet” *Köz-Gazdaság* 1(2): 19-35.
 - Internetes hivatkozások: Szerző neve (megjelenés éve): *Cím dőlt betűkkel*. Teljes URL. Lekérdezés dátuma.
pl. Rodrik, D. (2006): *The Disappointments of Financial Globalization*. [http://ksghome.harvard.edu/~drodrik/The Disappointments of Financial Globalization \(November 2006\).doc](http://ksghome.harvard.edu/~drodrik/The%20Disappointments%20of%20Financial%20Globalization%20(November%202006).doc). Lekérdezve: 2007. 03. 13.